

Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BİR BÖLGE OLARAK AKDENİZ: TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Hakan KARAASLAN¹

Öz

Akdeniz, tarih boyunca sahip olduğu jeostratejik önemin yanı sıra son yıllarda bölgede keşfedilen hidrokarbon kaynaklar üzerinden bölgesel ve küresel aktörlerin katıldıkları bir güç mücadelesine sahne olmaktadır. Akdeniz, Avrupa güvenliği açısından da önem taşıyan bir bölgedir. Diğer yandan Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerini tam üyelik müzakereleri aşamasında sürdüren Türkiye de tarihsel ve coğrafi olarak bir Akdeniz ülkesidir. Bu çalışmanın temel amacı, Türk dış politikasında Akdeniz'in bir bölge olarak konumunu ortaya koymak ve Soğuk Savaş sonrasında Akdeniz'in Türk dış politikası tarafından nasıl kavramsallaştırıldığını ve ayrı bir bölge olarak inşa edilip edilmediğini anlamaya çalışmaktır. Çalışmada Türk dış politikasının Akdeniz'e bir bütün olarak bakışını etkileyen faktörlerden biri olarak, AB'nin Akdeniz'e yönelik iş birliği girişimlerine Türkiye'nin tepkisi ele alınmaktadır. Makale, AB'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişiminin Türkiye'nin AB üyeliğine bir alternatif olarak sunulmasından duyulan rahatsızlığın ve şüphenin, Türkiye'nin Akdeniz'e yönelik sistematik ve bütüncül bir siyaset geliştirmesini engelleyen önemli faktörlerden birisi olduğu savını ileri sürmektedir. Türkiye'nin bütüncül ve kurumsal bir Akdeniz politikası geliştirmekten ziyade bölge ülkeleriyle geliştirdiği ikili ilişkiler ve çok taraflı platformlar aracılığıyla bölgenin güvenliği ve refahı için katkı verme odaklı bir dış politika izlediği görülmektedir. Türkiye'nin odak noktasının son yıllarda bölgede yaşanan gelişmelerin de etkisiyle Akdeniz Havzası'nın bütününden ziyade Doğu Akdeniz olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Akdeniz, Doğu Akdeniz, Türkiye, Türk Dış Politikası.

MEDITERRANEAN AS A REGION IN TURKISH FOREIGN POLICY: AN ASSESSMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF TURKEY-EUROPEAN UNION RELATIONS

Abstract

The Mediterranean, in addition to its geostrategic importance throughout history, is witnessing a power struggle in which regional and global actors involved over the hydrocarbon resources discovered in the region in recent years. The Mediterranean is an important region for European security. On the other hand, Turkey, which maintains its relations with the European Union (EU) at the stage of full membership negotiations, is also a Mediterranean country in historical and geographical terms. The main objective of this study is to put forward the position of the Mediterranean as a region in Turkish foreign policy and to understand how Turkish foreign policy has conceptualized the Mediterranean and whether or not Turkish foreign policy has built the Mediterranean as a different region. In this study, as one of the factors affecting the approach of Turkish foreign policy towards the Mediterranean as a whole, Turkey's reaction to the EU's cooperation initiatives towards the Mediterranean is discussed. The article argues that the discomfort and suspicion of presenting the EU's Euro-Mediterranean Partnership initiative as an alternative to Turkey's EU membership is one of the important factors preventing Turkey from developing a systematic and holistic policy towards the Mediterranean. Rather than developing an integrated and institutional Mediterranean policy, Turkey has pursued a foreign policy with a view to contributing to the security and welfare of the region through bilateral relations and multilateral platforms. Due to the recent developments in the region, it is observed that Turkey's focal point is the Eastern Mediterranean rather than the whole of Mediterranean basin.

Keywords: European Union, Mediterranean, Eastern Mediterranean, Turkey, Turkish Foreign Policy.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, hakankaraaslan@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2257-0202.

Başvuru Tarihi (Received): 01.11.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 20.01.2023

Giriş

Tarih boyunca Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında yer alması, küresel ticaretin geçiş güzergâhında olması, önemli ticaret yollarının bölgeden geçmesi, uluslararası taşımacılık ve ulaşım bakımından merkezi bir konuma sahip olması, enerji nakil hatlarının geçtiği bir su yolu olması ve son yıllarda denizaltı yataklarında keşfedilen hidrokarbon kaynaklar gibi hususlar Akdeniz'i jeopolitik ve jeostratejik açıdan oldukça önemli bir coğrafya kılmaktadır. Akdeniz Havzası, Soğuk Savaş'ın ardından yeni güvenlik ortamında ortaya çıkan ve ekonomik, çevresel, toplumsal ve kültürel niteliğe sahip yeni güvenlik sorunlarının var olduğu bir coğrafya olmasının yanı sıra geleneksel güvenlik tehditlerinin de var olduğu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Akdeniz, hem Avrupa güvenliğinin, hem de Avrupa Birliği (AB) sınırlarının güvenliğinin tamamlayıcı bir unsur olarak görülmüştür. AB'nin Akdenizli üyeleri, Birliğin Akdeniz ülkelerini içerek şekilde genişlemesini, AB'nin doğu genişlemesini dengeleyecek önemli bir husus olarak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda, Almanya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyet etkisinden kurtulan ve AB üyesi olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yakın ilişkileri, Birliğin Akdenizli üyeleri tarafından Akdeniz ülkelerini de içerecek şekilde genişlemesi ile dengelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin tarihsel geçmişi ve jeopolitik konumu çevresindeki birden fazla bölgeye dönük dış politika geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Bu bölgelerden birisi de Akdeniz'dir. Tarihsel ve coğrafi olarak bir Akdeniz ülkesi olan Türkiye, Akdeniz Havzası'ndaki gelişmeleri hem etkilemiş hem de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Akdeniz, Türk dış politikası bakımından son derece önemli komşu coğrafyalar olan Balkanlar, Orta Doğu, Avrupa ve Kuzey Afrika'nın kesişim noktasında yer alan jeopolitik ve jeostratejik açılarından son derece önemli bir bölgedir. Türkiye aynı zamanda, Soğuk Savaş'ın bitimiyle Akdeniz'e oldukça fazla önem veren ve bu bölgede istikrar ve güvenlik sağlamaya yönelik iş birliği girişimlerinde başat aktör olarak ortaya çıkan AB ile tam üyelik müzakerelerini yürüten bir ülkedir. Bu minvalde Akdeniz'in, Türkiye ve Avrupa Birliği için önemli bir etkileşim sahası özelliğine sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın temel amacı, Türk dış politikasında Akdeniz'in bir bölge olarak yerini/konumunu ortaya koymak ve özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Akdeniz'in Türk dış politikası tarafından nasıl kavramsallaştırıldığını ve bir bölge olarak inşa edilip edilmediğini açıklamaya ve anlamaya çalışmaktır. Çalışma genel olarak Türkiye'nin Akdeniz Havzası'na yönelik kapsamlı ve bütüncül bir dış politikası/stratejisi olup olmadığını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Akdeniz Türk dış politikasında ayrı bir bölge olarak tanımlanmakta mıdır veya kavramsallaştırılmakta mıdır; Akdeniz bir bölge olarak Türk dış politikası için ne anlam ifade etmektedir, sorularına yanıtlar aranmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, AB'nin kendisi için çok önemli olan bir bölge Akdeniz'de ortaya koyduğu işbirliği ve diyalog girişimleri ele alınacaktır. Çalışmada bu hususa yer verilmesinin temel gayesi, Türkiye'nin Akdeniz'e yönelik yaklaşımını şekillendiren en önemli faktörlerden biri olarak, AB üyeliğine aday bir ülke olan Türkiye'nin AB tarafından Akdeniz'e yönelik gerçekleştirilen iş birliği ve ortaklık girişimlerine verdiği tepkinin dikkate alınması gerektiğini gösterebilmektir. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin Türkiye'yi Akdenizli bir ülke olarak algılayan ve Avrupa ve AB'den dışlayıcı bir yaklaşım geliştirdiği görülmektedir. Çalışmanın ikinci bölümü üç alt başlığa ayrılmaktadır. İlk olarak, Türkiye'nin, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Akdeniz bağlamında izlediği dış politika ve önemli gelişmeler incelenmektedir. İkinci olarak, çalışmanın da odak noktasını oluşturan Türk dış politikasında Akdeniz'in bir bölge olarak konumu analiz edilmeye çalışılmaktadır. Üçüncü olarak, AB tarafından Akdeniz'e yönelik iş birliği girişimlerine Türkiye'nin verdiği tepki ele alınmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümü, Akdeniz denildiğinde Türkiye için odak noktası olan Doğu Akdeniz'de son 20 yıllık dönemde ortaya çıkan önemli gelişmeler bağlamında, Türkiye'nin Doğu

Akdeniz siyasetinin temel parametrelerine değinmektedir. Sonuç bölümü ise çalışmanın temel bulguları ile argümanına yer vermektedir.

1. Akdeniz ve Avrupa Birliği: Avrupa Birliği'nin Akdeniz'de İş Birliği Girişimleri

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Akdeniz'in AB açısından farklı boyutlar üzerinden taşıdığı öneme değinilecek, ikinci olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde AB tarafından Akdeniz'e yönelik başlatılan ve sürdürülen işbirliği ve kurumsallaşma girişimleri ele alınacak ve son olarak AB'nin işbirliği girişimleri ile Akdeniz'de somut sonuçlar elde edilememesinin nedenleri yorumlanacaktır.

1.1. Akdeniz'in Avrupa Birliği İçin Önemi

AB, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle tarih boyunca önemli olmuş ancak son yıllarda bölgede keşfedilen enerji kaynakları nedeniyle stratejik ve ekonomik önemi artan Akdeniz'e yönelik barışı ve istikrarı hedefleyen iş birliği girişimlerini ortaya koyan başat aktör olarak ortaya çıkmaktadır. Akdeniz, AB'nin yakın çevresi olarak Avrupa'nın güvenliği bakımından son derece önemli görülmektedir. AB'nin Soğuk Savaş'ın ardından Akdeniz'e yönelik başlattığı girişimlerde başı çeken ülkeler Birliğin Akdenizli üyeleri olan İspanya, İtalya, Fransa ve Portekiz'dir. Bu ülkelerin coğrafi olarak Kuzey Afrika ülkelerine denizden komşulukları ve yine bu ülkelerin Akdeniz'in güneyinden kaynaklanacak olası güvenlik tehditlerine maruz kalacak olmaları, bu ülkeler için ortaklık ve iş birliği girişimleri başlatmada temel motivasyon kaynağı olmuştur (Tayfur, 2000b: 128).

Akdeniz'in güneyinde kalan coğrafya, Avrupa ile Afrika arasında bir köprü görevi görmekte iken, bu coğrafyadaki ülkelerle yürütülen ticari ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra bu ülkelerden Avrupa'ya ithal edilen enerji kaynakları da bölgenin önemini artırmıştır. AB açısından Akdeniz Havzası'nın güvenliği ve istikrarı, Avrupa'nın güvenliğini ve istikrarını doğrudan ilgilendirmektedir. Akdeniz'in kuzeyi ve güneyinde yer alan ülkeler arasındaki coğrafi yakınlık bölgenin istikrarı ve güvenliği bakımından bir karşılıklı bağımlılığı ve siyasi diyalog temelli iş birliği girişimlerini zorunlu kılmaktadır (Ormancı, 1998-200: 4).

Akdeniz'deki güvenlik ortamı ve iş birliği mekanizmaları Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana değişmekte ve dönüşmektedir. Tayfur'a göre, Avrupalıların Akdeniz'e yönelik kendi politikalarını geliştirmeye başlamalarının temel nedeni, Akdeniz'deki güvenlik meselelerinin değişen doğasıdır. Avrupalıların Akdeniz'e yönelik güvenlik anlayışının askeri konulardan askeri olmayan konulara doğru kaydığı görülmektedir (Tayfur, 200b: 125-127). Avrupalıların Soğuk Savaş'ın hemen ardından Akdeniz'deki başlıca tehdit algılamaları arasında göç, zengin kuzey ile fakir güney arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları ve buna bağlı olarak Akdeniz'in güney ülkelerinde ortaya çıkan yüksek işsizlik, terörizm, radikal hareketler ve siyasi istikrarsızlıklar gelmekte idi. Bu tehditlerin çoğunluğu yumuşak güvenlik sorunları şeklinde nitelendirilmektedir (Tayfur, 2000b, 131-132). AB için Batı Akdeniz Havzası öncelikli ve önemlidir. AB'nin Akdeniz Havzası'na yönelik yaklaşımı ağırlıklı olarak Batı Akdeniz üzerinde ve yumuşak güvenlik tehditleri üzerine yoğunlaşmıştır (Tayfur, 2000b: 133). AB için Akdeniz'de öncelikli güvenlik alanları şu şekilde belirlenmiştir: “sınır güvenliği, kaçakçılık, terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılımının önlenmesi, su ve gıda güvenliği, enerji ve iklim, altyapı ve doğal afet yönetimi” (Lannon, 2017: 215).

Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında Akdeniz'in AB için önemi artmaya başlamıştır. Her şeyden önce AB'nin Akdeniz'in kuzeyinde yer alan Avrupalı üyeleri vardır. İkinci olarak, AB'nin yine Akdenizli üyeleri Kuzey Afrika ülkelerinden önemli oranlarda petrol ve doğal gaz ithalatı gerçekleştirmektedir. Avrupa ülkelerinin Rusya'ya enerji alanındaki bağımlılıkları ve enerji ihtiyaçlarının artarak devam edeceği hususları dikkate alındığında bu konu daha da önemli hale gelmektedir. Son olarak Kuzey Afrika ülkeleri üzerinden Sahra Altı Afrika'dan da beslenerek

AB'nin Akdenizli üyelerine yönelen düzensiz göç de AB'nin güvenliğine azımsanamayacak bir tehdit oluşturur hale gelmiştir (Pace, 2007: 174-177).

Sağsen'e göre, AB'nin Akdeniz Havzası'na yönelik geliştirdiği politikaların üç temel unsurdan kaynaklandığı söylenebilir: "ekonomi, enerji ve güvenlik". İlk olarak Akdeniz Havzası'nda yer alan ülkeler ticari anlamda AB için önemli bir pazar konumundadır. İkinci olarak, AB özellikle Kuzey Afrika ülkelerinden fosil yakıtlar ithalatı yapmaktadır. Üçüncü ve son olarak, AB yasa dışı göç ve terörizm başta olmak üzere çeşitli güvenlik sorunları üzerinden Akdeniz kaynaklı tehdit algılamalarına sahiptir. Netice itibarıyla Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi'nde (MENA) ortaya çıkacak istikrarsızlıklar AB'nin güvenliğini farklı boyutlar üzerinden olumsuz yönde etkileme potansiyeli taşımaktadır (Sağsen, 2020: 110-111).

AB için Akdeniz'in güneyinden kaynaklanan güvenlik tehditlerinin başında zengin kuzey ile fakir güney arasında gün geçtikçe büyüyen sosyo-ekonomik seviye farklılıkları ve Akdeniz'in güneyindeki hızlı nüfus artışı gelmektedir. Bu iki husus, güney ülkelerinde yüksek işsizlik oranlarına, zayıf ekonomik koşullara ve bunların sonucu olarak da güneyden kuzeye ekonomi-temelli göç hareketlerine neden olmaya başlamıştır. Güney ülkelerinde yaşanan iç istikrarsızlıklar ve bölge içi çatışmalar da Avrupa'ya siyasi nitelikli göçlere neden olmuştur (Tayfur, 2000b: 127). Kuzey Afrika'dan AB'nin Akdeniz'e kıyıdaş ülkelerine yönelen yasa dışı ve düzensiz göç, Avrupalıların sosyal hayatlarına ve ekonomik refahlarına bir tehdit ve meydan okuma olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Sahra-altı Afrika'dan Kuzey Afrika yoluyla AB ülkelerine yönelecek yasa dışı göçler, hem ulus-ötesi organize suçlar hem de terörist faaliyetlerin yürütülmeleri bakımından AB için bir tehdit oluşturmaktadır. Arap Baharı, Kuzey Afrika ülkelerinden Avrupa ülkelerine göçü hızlandırmıştır.

Akdeniz Havzası, AB ülkeleri için enerji güvenliği bakımından da büyük önem taşımaktadır. AB üyesi ülkeler toplam doğal gaz ithalatlarının yaklaşık % 17'sini (Cezayir % 14 ve Libya % 3 olmak üzere), ham petrol ithalatlarının da yaklaşık % 7'sini Kuzey Afrika ülkelerinden karşılamaktadır. Bu çerçevede Kuzey Afrika ülkelerinin AB'nin enerji güvenliği bağlamında stratejik bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden AB'ye enerji akışının kesintisiz ve güvenli yollardan yapılması AB'nin enerji arz güvenliği bakımından son derece kritiktir (Gaiser ve Hribar, 2012: 60-61). Bu bağlamda bölge ülkelerinin iç karışıklık ve istikrarsızlıklardan uzak kalması önemlidir.

Akdeniz'de bulunan hidrokarbon kaynak potansiyeli, enerjide büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı olan AB bakımından önem taşımaktadır. AB özellikle son 15 yıllık dönemde enerji arz güvenliği bakımından kırılgan dönemler yaşamaktadır. Bu kırılganlığın en önemli nedenlerinden birisi, Rusya'nın dönem dönem gaz akışını durdurmak suretiyle enerji kartını bir dış politika aracı olarak kullanmaya başlamasıdır. Hâlihazırda devam eden Rusya-Ukrayna savaşında Batılı ülkelerin Ukrayna'nın yanında yer almaları, önümüzdeki dönemlerde AB ülkelerinin Rusya kaynaklı arz sıkıntıları yaşayabileceğini göstermektedir. AB'nin enerji konusunda yaşadığı kırılganlığın ikinci önemli nedeni ise, Arap Baharı ile birlikte MENA bölgesinde ortaya çıkan çatışma ve iç savaşlar nedeniyle AB'nin bu bölgelerden ithal ettiği enerji kaynaklarının arzında yaşanan/yaşanabilecek kesintilerdir (Sağsen, 2020: 114-115).

1.2. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Akdeniz için Birlik

AB, Soğuk Savaş sonrasında Birlik üyesi olmayan ülkelerin yer aldığı kendine yakın bölgelere dönük "Komşuluk Politikası" (*European Neighborhood Policy*) geliştirmiştir. Bu politika ile, AB'ye komşu bölgelerde istikrar, güvenlik ve refahı artırmak amacıyla AB'nin kazanımlarının komşu ülkelere aktarımını sağlamak ve yakın coğrafyalar ile siyasi iş birliğini ve ekonomik bütünleşmeyi sağlayacak daha yakın ilişkiler kurmayı hedeflenmektedir (Pace, 2007: 175). Komşuluk politikasının temel amaçlarından biri, AB üyesi ülkelerle yakın coğrafyalarda yer alan ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını azaltmak suretiyle kendi genişleme dalgalarının doğu ve güneyde yeni bölen hatlara/bariyerlere/sınırlara neden olmasını önlemektir. Komşuluk

politikası, genişleme politikasında olduğu gibi çevre coğrafyaları dönüştürücü etkiye sahip bir dış politika enstrümanı olarak işlev görmektedir. Amaç komşu coğrafyaların istikrar ve güvenlik içinde olmalarının mümkün olabildiğince gerçekleştirilmesi yoluyla AB'nin güvenliğine ve istikrarına katkı sağlanmasıdır.

AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Akdeniz'deki iş birliği girişimlerini şekillendiren iki temel çerçeve bulunmaktadır: “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı” (EUROMED) ve “Akdeniz için Birlik” (AİB). İlk olarak AB, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Akdeniz'e yönelik başlattığı Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (*Euro-Mediterranean Partnership-EUROMED*) süreci ile bölge ülkeleri arasında iş birliğini teşvik etmek ve bölgesel düzeyde karşılıklı bağımlılığı artırmak suretiyle Akdeniz Havzası'nda istikrarı sağlama stratejisi izlemeye başlamıştır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı tüm AB üyesi ülkelerle Mısır, Lübnan, Ürdün, Suriye, İsrail, Cezayir, Tunus, Fas, Filistin ve Türkiye'yi bir araya getiren bir platform olarak ortaya çıkmıştır (Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean Partnership, 1995). AB üyesi ülkelerle Akdeniz ülkelerini kapsayan “Barselona Bildirisi” 27-28 Kasım 1995 tarihinde toplanan Avrupa-Akdeniz Bakanlar Konferansı'nda imzalanmıştır. Temel amaç, AB ile Akdeniz havzasında yer alan ülkeler arasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin gelişimini sağlamaya hizmet edecek çok taraflı bir mekanizmanın oluşturulmasıdır. Konferansın katılımcı devletleri; “Akdeniz'in stratejik önemine binaen aralarında gerçekleştirilecek kapsamlı bir iş birliği ve dayanışma ruhunun gelecek dönemlerde önemli olacağını”, “Akdeniz'in her iki yakasını da yakından ilgilendiren siyasi, ekonomik ve sosyal nitelikli sorunların farkında olduğunu”; “Akdeniz Havzası'nda barış, istikrar ve refahın aralarında yürütecekleri etkin bir siyasi diyalog, etkileşim ve iş birliği ile sağlanabileceğine olan inançlarını” dile getirmişlerdir (Barcelona Declaration, 1995). AB ve 12 Akdeniz ülkesi arasındaki kapsamlı ortaklığın kurucu belgesi olan Barselona Bildirisi'nde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın üç temel amacı şu şekilde ifade edilmiştir: “siyasi ve güvenlik ortaklığı yoluyla ortak bir barış ve güvenlik alanı tesis etmek”; “ekonomik ve sosyal ortaklık yoluyla ortak bir refah alanı kurmak”; ve “sosyal, kültürel ve insani meselelerde ortaklık yoluyla insan kaynaklarını geliştirmek ve farklı kültürler ve sivil toplumlar arasında anlayışı ve etkileşimi güçlendirmek.” İkinci amaçla ilgili olarak, Bildiri'yi imzalayan devletler ortak bir refah alanı yaratma amaçlarını gerçekleştirmede tüm bölgede sürdürülebilir, dengeli bir ekonomik ve sosyal kalkınmanın önemine dikkat çekmişler, bunun sağlanabilmesi için de 2010 yılına kadar bir “Serbest Ticaret Bölgesi” kurulması hedefini beyan etmişlerdir (Barcelona Declaration, 1995).

Akdeniz Havzası'nda sağlanacak güvenlik ve istikrar ortamı hem AB ülkeleri hem de Akdeniz'in doğusunda ve güneyinde yer alan ülkeler için daha sağlıklı ilişkilerin sürdürülmesine imkân sağlayacaktır. Bu minvalde, Barselona Bildirisi'nin siyasi boyut çerçevesinde Akdeniz'in güneyinden kaynaklanacak olası risk ve tehditlerin bertaraf edilmesine özel bir anlam yüklediği anlaşılmaktadır. Güney-kuzey hattında istikrarlı bir ortamın tesis edilmesi aynı zamanda AB'nin Akdenizli üyelerinin Kuzey Afrika ülkelerinden yaptığı fosil yakıt ithalatının da kesintisiz bir şekilde devamına imkân sağlayabilecektir (Cicioğlu ve Kalaycı, 2016: 221).

Fransa'nın öncülüğünde Akdeniz'de iş birliğine yönelik hayata geçirilen bir diğer önemli kurum Akdeniz için Birlik'tir. Akdeniz için Birlik Örgütü (AİB) 13 Temmuz 2008 tarihinde Paris'te düzenlenen Avrupa-Akdeniz Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde kurulmuştur. AİB üyeleri 28 AB üyesi ile birlikte Türkiye, İsrail, Bosna Hersek, Arnavutluk, Monako, Karadağ, Cezayir, Ürdün, Lübnan, Moritanya, Fas, Filistin, Suriye ve Tunus şeklindedir. 1995'te Barselona Bildirisi'nin imzalanmasıyla başlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişiminin devamı ve tamamlayıcı unsuru olarak görülebilecek AİB, “Akdeniz'de işbirliğinin güçlendirilmesini amaçlayan Hükümetlerarası bölgesel bir örgüttür.” AİB'in temel amacı, Akdeniz bölgesinde ortak bir istikrar, güvenlik, barış ve refah alanı tesis etmek için siyasi diyalogu ve iş birliğini teşvik etmektir (Dışişleri Bakanlığı, 2022).

1.3. Akdeniz’de İş Birliğinin Önündeki Engeller

AB’nin Akdeniz’i daha istikrarlı ve refah içerisinde bir coğrafyaya dönüştürmeyi hedefleyen iş birliği ve siyasi diyalog girişimlerinden somut sonuçlar elde edemediği görülmektedir. Bunun nedenlerine ilişkin ilgili literatürde farklı değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Akdeniz’de bölgesel düzeyde etkin bir iş birliğinin gerçekleştirilememesinin temel nedeni, bölge ülkeleri arasında ortak bir kimlik, ortak amaç ve paylaşılan değerler gibi dinamiklerin olmamasıdır. Bu durum ortak amaç ve çıkarların hiç olmadığı anlamına gelmemektedir ancak ülkelerin bir birlik ya da “Akdeniz Toplumu” oluşturabilecek derecede yeterli ortak amaç ve çıkarlar etrafında toplanamadıkları görülmektedir (Fontelles, 2010, aktaran Eyrice Tepeciklioğlu, 2012: 84). Akdeniz’e kıyıdaş ülkeler, özellikle kuzey-güney ayrımında birbirine çok benzemeyen ve yakın olmayan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklere sahiptir. Böylesi bir ortamda bölge ülkeleri arasında iş birliğinin sağlanarak karşılıklı diyalog kültürünün geliştirilmesiyle bir “Akdeniz Toplumu” ya da “Akdeniz Güvenlik Toplumu” oluşturulabilmesinin bugünün koşullarında çok da mümkün olmadığı söylenebilir (Eyrice Tepeciklioğlu, 2012: 72-73). Eyrice Tepeciklioğlu, “Akdeniz’de bölgesel istikrarı ve bütünleşmeyi sağlayacak adımlar atılmadığı sürece, uluslararası örgütlerin çabalarına rağmen bölgede bir Akdeniz Toplumu kurulmasının yakın gelecekte mümkün olmadığını” iddia etmektedir (Eyrice Tepeciklioğlu, 2012: 72).

Akdeniz’in kuzey ve güney ülkeleri arasında ulusal/bölgesel güvenlik yaklaşımları ve kavramsallaştırmaları ile başlıca tehdit algılamaları bakımından da önemli farklılıklar mevcuttur. Kuzey ülkeleri askeri boyutun ötesinde ekonomik, çevresel, siyasi ve toplumsal boyutlar üzerinden güvenliğe daha kapsamlı bir yaklaşım içerisinde olurlarken güney ülkelerinde ağırlıklı olarak devlet ve rejim güvenliğinin öncelendiği, başlıca tehdit algılamalarının sert güvenlik meselelerinden kaynaklandığı görülmektedir (Lesser, 1998: 224). Öte yandan Ormancı’ya (1998-2000: 7) göre, “Akdeniz Güvenliği” ifadesi ağırlıklı olarak Avrupalıların bölgenin güvenliğine bakış açısını yansıtmaktadır. Bir başka ifade ile Akdeniz’in güvenliği ile kastedilen husus “güney ülkelerinden Avrupa’ya yönelen güvenlik tehditleri” şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Akdeniz Havzası’ndaki Avrupalı ülkeler ile Arap ülkelerinin güvenlik alanında kurumsal düzeyde iş birliği tecrübeleri arasında önemli seviye farklılıkları bulunmaktadır. Akdeniz’in Avrupalı devletlerinin sahip oldukları ulusal güvenlik kültürleri de diğer kıyıdaş ülkelere oldukça farklıdır. Avrupalı ülkeler 2. Dünya Savaşı’nın ardından özellikle Yumuşama Dönemi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) süreciyle iş birlikçi ve kapsamlı güvenlik yaklaşımlarını tecrübe etmişlerdir. Akdeniz’in güney ülkeleri özellikle de Arap ülkeleri ise ağırlıklı olarak geleneksel devlet güvenliğini önceleyen, çok taraflı iş birliği ve koordinasyon mekanizmalarından yoksun, daha çok iç istikrara ve rejim güvenliğine odaklı, askeri gücü ve kaynakları önemseyen geleneksel güvenlik yaklaşımını benimsemişlerdir. Bu nedenlerle Akdeniz’de ortak bir güvenlik yapılanması yönünde ortaya konan çabalar somut bir sonuç doğurmamıştır (Attina, 2013: 127).

Turan’ın (1998) ifadesiyle, Akdeniz’de güvenlik sorunları ile mücadelede rol alabilecek tüm kıyıdaş ülkelerin içinde olduğu uluslararası ya da bölgesel düzeyli kurumsal yapılar mevcut değildir. Bir başka deyişle, Akdeniz’de düzen sağlamaya yönelik uluslararası örgütlenmenin yetersiz olduğu söylenebilir. Bölgenin tüm ülkelerini içeren kapsayıcı bir güvenlik sistemi ya da yapılanması bulunmamaktadır (Şahin, Çifçi, Biçen Gören, Öztürk, Tuna ve Beşgül, 2020: 17). Akdeniz’in kuzeyinde ve güneyinde yer alan ülkeler arasında bölgesel ve sınır-aşan güvenlik tehdit ve riskleri ile mücadelede kullanabilecekleri güvenlik örgütlerine sahip olma bakımından da önemli farklılıklar mevcuttur. Avrupa-Atlantik coğrafyasında bu tarz güvenlik kurumları (AB, NATO, AGİK gibi) mevcut iken, Akdeniz’in güneyli ülkelerinde üyelerine bir güvenlik şemsiyesi sağlayan ve güvenlik garantileri veren uluslararası yapılanmalar mevcut değildir (Lesser, 1998, 224).

Balkır'ın belirttiği üzere, bir bölgede iş birliğine dayalı ilişkilerin gelişebilmesi için öncelikle ilgili ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin birbirine yakın olması gerekmektedir. Bölgesel bir iş birliği yapılanmasına gidecek ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarının, siyasi kurum ve uygulamalarının benzer özellikler taşıması beklenmektedir. Ancak, Akdeniz bu geleneksel beklentiyi karşılamaktan oldukça uzak olup siyasi, ekonomik ve kültürel olarak birbirinden çok farklı yapılardan oluşmaktadır (Balkır, 2018: 312). Avrupalı ülkeler sanayileşmiş, kendi aralarında karşılıklı bağımlı ve AB içerisinde yer alan refah toplumları iken Akdeniz'in doğusunda ve güneyinde yer alan ülkeler genellikle sanayileşmesini tamamlayamamış ve yaşam standartlarının düşük olduğu ülkeler olarak ortaya çıkmaktadır (Ormancı, 1998-2000: 10).

Akdeniz'in güneyli ülkeleri Avrupa devletlerinin eski sömürgeleri olduğundan, güney ülkelerinde Avrupalıların değerleri, normları ve kurumlarıyla ilgili olarak ciddi ön yargıların ve şüphelerin var olduğu görülmektedir. Akdeniz'de Batılılar tarafından geliştirilmeye çalışılan iş birliği girişimlerine güney ülkelerinin temel reaksiyonu, "Avrupalıların güneyli ülkelerin kendilerinin içinde bulunduğu durumu düşünmekten ziyade kendi stratejik çıkarlarını güney üzerinde tahakküm ettirme" şeklinde ortaya çıkmaktadır (Eyrice Tepeciklioğlu, 2012: 78-79). Ormancı da, Akdeniz'in kuzeyli ve güneyli ülkeleri arasında etkin bir siyasi diyalogun ve iş birliğinin sağlanmasına engel olan güçlü bir psikolojik bariyer olduğunu ifade etmektedir (Ormancı, 1998-2000: 7).

Kirişçi'ye göre AB'nin, Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Akdeniz için Birlik gibi girişimlerle gerçekleştirmek istediği temel hedeflere ulaşabildiğini söylemek çok mümkün değildir. 2010'a kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen Serbest Ticaret Bölgesi hayata geçirilememiştir. Akdeniz'in iki yakasındaki ülkeler arasında ticaret artış göstermiş olmasına rağmen, bir ekonomik bütünleşmeden bahsedebilmek mümkün gözükmemektedir. Aynı şekilde kişilerin serbest dolaşımı konusunda da ciddi bir ilerlemenin sağlanamadığı ifade edilebilir (Kirişçi, 2012: 23). Sonuç olarak, Barselona Süreci ile başlatılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişimiyle Akdeniz ülkeleri arasında iş birliği için kapsayıcı bir siyasi ve kurumsal yapı tesis edilmiş olmasına rağmen, bu girişim ile hedeflenen hususların büyük oranda gerçekleştirilemediği söylenebilir (Kirişçi, 2012: 25).

2. Türk Dış Politikasında Bir Bölge Olarak Akdeniz

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Akdeniz bölgesinde izlenen dış politikaya değinilecek, ardından Akdeniz'in bir bölge olarak Türk dış politikasındaki yeri yani Türkiye'nin Akdeniz'e bir bölge olarak yaklaşımı ele alınacak ve son olarak Türkiye'nin AB tarafından Akdeniz'de yürütülen iş birliği girişimlerine tepkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1. Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arası dönemde, Türkiye Akdeniz'de İtalya'nın saldırgan ve yayılcı hamleleri nedeniyle artan bir tehdit algılaması içinde olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin en önemli dış politika başarılarından biri 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla Boğazların kontrolünü denetimi altına alması ve Boğazları yeniden silahlandırması olmuştur (Altunışık, 2011: 8). Soğuk Savaş döneminde Türkiye Batı bloku içerisinde yer almış, Akdeniz'i de doğu-batı kamplaşması çerçevesinde görmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin batı ittifak sistemi içerisinde yer alması, Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'deki varlığını sınırlandırma bağlamında önemli olmuştur. Türkiye, Sovyetlerin Akdeniz'e yönelik olası genişlemesini kendi Boğazlarının güvenliği açısından bir tehdit olarak değerlendirmiştir. 1960'lı yıllarda Kıbrıs Sorununun ortaya çıkması ve akabinde Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması ve iki taraf arasında Ege'de baş gösteren ihtilaflar, Türkiye açısından Akdeniz'in yeni anlamlar yüklenmesini beraberinde getirmiştir. Buna karşın Türkiye, Kıbrıs Sorununu ve Yunanistan ile uyuşmazlıkları Akdeniz'in bütünü içerisindeki sorunlar olarak görmek yerine her birini ayrı dış

politika meseleleri olarak ele almıştır. Akdeniz, Soğuk Savaş döneminde Türkiye tarafından hem bloklar arası çatışma hem de Türk-Yunan sorunları nedeniyle blok içi bir çatışma alanı olarak görülmüştür. Türkiye'nin Akdeniz'e yönelik yaklaşımı Kıbrıs Sorunu ve Doğu Akdeniz ağırlıklı olurken, Batı Akdeniz Türk dış politikasınınca öncelikli bir alan olarak değerlendirilmemiştir (Altunışık, 2011: 9).

Türkiye perspektifinden bakıldığında, Soğuk Savaş'ın ardından 1990'lı yıllarda Akdeniz'i domine eden başlıca güvenlik risk ve meydan okumaları Kıbrıs Sorunu, Yunanistan ile ihtilaflar, Suriye ile gergin ilişkiler ve Arap-İsrail çatışması şeklinde özetlenebilir. Bölgeye ağırlıklı olarak güvenlik perspektifinden bakan Türkiye bu dönemde sert güvenlik araçlarını önceleyen bir yaklaşıma sahip olmuştur (Altunışık, 2011: 19). 1990'lı yılların sonlarında Suriye ile ilişkilerin düzelmeye başlaması, Yunanistan ile yakınlaşma, Türkiye için Akdeniz'deki önemli gelişmeler olarak ortaya çıkmıştır. 2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi Doğu Akdeniz'de komşularla barışçıl ilişkilerin geliştirilmesine yönelik iş birliği ve ekonomik araçları önceleyen diplomatik hamlelerde bulunmuştur. Türkiye bu dönemde Arap ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmiş, özellikle Orta Doğu ve Balkanlar'da arabulucuk faaliyetlerine öncülük etmiştir. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki imajını ve statüsünü olumlu yönde etkilemiştir (Altunışık, 2011: 15-16).

2000'li yılların başlarından itibaren Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik ilgisinin artmasına bağlı olarak Levant da Türk dış politikasının odaklandığı temel alanlardan biri olmaya başlamıştır. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini; "vize anlaşmaları imzalama, arabuluculuk faaliyetleri yürütme, serbest ticaret bölgeleri kurma ve ortak kabine toplantıları düzenleme" gibi araçlar üzerinden geliştirme siyaseti izlediği görülmektedir (Aydın ve Dizdaroğlu, 2018: 90). Türkiye'nin 2000'li yıllar boyunca bölgeye yönelik izlediği strateji ve ekonomi ağırlıklı araçlar üzerinden bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirdiği ifade edilebilir (Aydın ve Dizdaroğlu, 2018: 94).

Kirişçi'ye (2012: 23-24) göre, Türkiye 2002-2010 döneminde Akdeniz'de yer alan ülkelerle ekonomik, siyasi ve sosyal alanlardaki ilişkilerini çok daha iyi bir seviyeye getirmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin temel amacı, yakın coğrafyalarında refah ve güvenlik sağlama hedefine dönük sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda bütünleşme dinamiklerini harekete geçirmek olmuştur. Türkiye'nin AB'nin Akdeniz'e yönelik komşuluk politikasına benzer kurumsal resmi bir komşuluk politikası olmamasına rağmen, Türkiye'nin, AB'nin hedeflerini kendi yakın komşuluk alanlarında daha fazla gerçekleştirebildiği görülmüştür.

AB, 1995 tarihli Barselona Süreci ile birlikte başlattığı Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişiminde Akdeniz'e ağırlıklı olarak güvenlik perspektifinden yaklaşmıştır. Burada AB için temel amaç kendini Akdeniz'in güneyli ülkelerinden kaynaklanabilecek yasa dışı göç, terörizm ve ulus-ötesi organize suçlar gibi güvenlik tehditlerinin olumsuz etkilerinden uzak tutmak olmuştur. Buna karşılık Türkiye, komşu coğrafyalarla arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasına da yarayacak şekilde bölgesel ticaretin geliştirilmesi ve serbest dolaşımın mümkün olabildiğince sağlanması yönünde bir strateji takip etmiştir. Türkiye'nin bu yaklaşımı, AB'nin Akdeniz'e yönelik girişimleri ile elde etmek istediği hedeflerin hayata geçirilmesine olanak sağlamıştır (Kirişçi, 2012: 37).

Türkiye'nin Levant'a yönelik ilgisinin artmasında etkili olan en önemli uluslararası gelişmelerden biri, bölgede keşfedilen hidrokarbon kaynak rezervleridir. Bu enerji kaynaklarının dünya piyasalarına nakli meselesi, kaynakların ekonomik olarak sağlayacağı faydanın yanı sıra Türkiye'nin bölgede bir enerji merkezi olma hedefi bakımından da önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Diğer yandan bölgede keşfedilen enerji kaynakları yarattığı fırsatların yanında bölge ülkeleri arasında kaynak paylaşımı, deniz yetki alanlarının sınırlandırılması, MEB ilanları ve egemenlik hakları gibi çatışma ve anlaşmazlık yaratabilecek yeni konu başlıklarını da bölge gündemine taşımıştır (Aydın ve Dizdaroğlu, 2018: 91).

Türkiye'nin Levant bölgesindeki ülkelerle 2000'li yıllar boyunca kurduğu yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler, Arap Baharı olarak adlandırılan süreçle birlikte bozulmaya başlamıştır (Aydın

ve Dizdaroğlu, 2018: 96-97). Arap Baharı ile birlikte ortaya çıkan jeopolitik değişimler bağlamında bazı ülkelerde ortaya çıkan çatışma ve iç savaşlar hem Türkiye hem de diğer bölge ülkeleri için yeni istikrarsızlık kaynakları yaratmış, yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aydın ve Dizdaroğlu, 2018: 91). Aydın ve Dizdaroğlu (2018: 103), bölgede keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin Türkiye'ye, sahip olduğu jeostratejik konumunun da etkisiyle Doğu Akdeniz'de bir enerji merkezi olma noktasında ortaya koyduğu fırsatın yine Türkiye'nin bölge ülkeleri ile yaşadığı sorunlar ve gerginlikler nedeniyle değerlendirilemediğini ifade etmektedir. Bu minvalde son 20 yılda yaşanan gelişmelerin Türkiye'nin bölgeye yönelik daha aktif bir strateji izlemesi için imkân sağladığı ancak Türkiye'nin kendi sınırlılıkları, siyasi tercihleri ve bölgesel dinamikler nedeniyle bunun sınırlı derecede hayata geçirilebildiği görülmektedir (Aydın ve Dizdaroğlu, 2018: 91-92).

2.2. Türk Dış Politikasında Akdeniz'in Bir Bölge Olarak Kavramsallaştırılması

1990'lı yılların ilk yarısında Türkiye'nin Akdeniz'e ilişkin yaklaşımını etkileyen önemli gelişmelerden birisi, Türkiye'nin NATO ve AB tarafından Akdeniz'e yönelik başlatılan girişimlere bir yanıt verme zorunluluğunun doğmuş olmasıdır. Türkiye'nin bu noktada her iki kuruluşun girişimlerine verdiği tepkinin farklı olduğu görülmüştür. Türkiye, AB tarafından başlatılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişimine şüpheli ve mesafeli yaklaşırken, NATO'nun "Akdeniz Diyalogu" adlı girişimine ise destekleyici bir tavır takınmıştır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na mesafeli ve gönülsüz yaklaşımın temel nedeni, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefi izleyen bir ülke olarak statü ve prestij kaybına uğrayacak olmasından duyulan endişe olmuştur. Bir başka deyişle, Türkiye bu girişimin tam üyelik yerine kendisine yöneltilen alternatif bir ilişki biçimi olduğu konusunda bir şüphe ve güvensizlik hissetmiştir. AB'nin Akdeniz'in batısındaki yumuşak güvenlik konularına odaklanmasına karşın Türkiye Doğu Akdeniz odaklı daha çok askeri güvenlik meseleleri ile ilgilenmiş, bu durum da iki taraf arasında Akdeniz ve Akdeniz güvenliğine dair farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylesi bir ortamda Türkiye, Akdeniz'de NATO'nun yaklaşımına ve faaliyetlerine daha yakın durmuş ve destekleyici bir tutum izlemiştir (Altunışık, 2011: 10).

Tayfur'a göre, Akdeniz, Türk dış politikasında asla tam anlamıyla kavramsallaştırılmamıştır. Diğer bir ifadeyle, Türk dış politikası bakımından Akdeniz'in tek ve kapsamlı bir tanımı ya da kavramsallaştırması yapılmamıştır. Dışişleri Bakanlığı'nda da sadece Akdeniz bölgesinden veya Akdeniz ile ilgili meselelerden sorumlu ve ilgili bir bölüm bulunmamaktadır. Türk dış politikasınınca Akdeniz farklı işlevsel bölümler/masalar tarafından ele alınmıştır. Türk dış politikası kapsamında Akdeniz, Balkanlar, Kıbrıs, Orta Doğu ve Avrupa coğrafi alanlarının bir bileşimi olarak algılanmış ve değerlendirilmiştir. Türk dış politikasında Akdeniz'den kastedilen ağırlıklı olarak "Doğu Akdeniz" olmuştur. Bunun temel nedeni, ülkeye yönelik sınır bütünlüğü ile ilgili önemli sorunların ve ülkenin hayati çıkarlarının Doğu Akdeniz'de düğümlenmesidir. Yunanistan ve Suriye ile sorunlu ilişkiler, Kıbrıs meselesi, Arap-İsrail çatışması gibi konu başlıkları Doğu Akdeniz çatısı altında ele alınmıştır. Göreceli olarak daha istikrarlı olan Batı Akdeniz ise Türk dış politika yapıcılar tarafından ülkeye dönük ciddi bir tehdidin olmadığı bir coğrafi alan olarak değerlendirilmiştir (Tayfur, 2000a: 6).

Türkiye, gerek coğrafi konumu gerek tarihsel mirası gerekse ekonomik, sosyal ve kültürel bağları nedeniyle, Akdeniz'i, Orta Doğu, Kafkasya, Balkanlar ve Orta Asya kaynaklı ve birbirleri ile bağlantılı güvenlik endişeleri perspektifinden görmektedir. Bir başka ifadeyle, "Akdeniz, Türkiye için ayrı bir bölge olmaktan ziyade büyük resmin bir parçası" olarak görülmüştür (Turan, 1998). Türkiye, Akdeniz'i ayrı bir bölge olarak kavramsallaştırmak yerine, Orta Doğu, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Avrupa gibi coğrafi bölgelerin bir bileşeni olarak görmüştür. Bu bağlamda Kelkitli'ye göre, "Türkiye bölgeye ilişkin bütüncül ve kapsamlı bir dış politika vizyonundan uzaktır" (Kelkitli, 2019: 600).

Oba'ya (2020: 29) göre, bir Akdeniz ülkesi olarak Türkiye, dış politikasında Akdenizli kimliğini ön plana çıkarmamış ve bu bölgeye dönük bütüncül ve sistematik stratejiler ve politikalar belirlememiştir. Türkiye bir nevi “Akdeniz kimliğini ihmal etmiştir” (Oba, 2020: 35). Türkiye'nin Akdeniz politikası ağırlıklı olarak Kıbrıs etrafında şekillenmiş ve Türkiye'de Türk dış politikası ve Akdeniz bağlamında yapılan akademik çalışmalar ağırlıklı olarak Kıbrıs ile sınırlı kalmıştır (Oba, 2020: 29). Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin Akdenizli kimliği Türk dış politikasında kavramsal düzeyde yeteri kadar yer bulamamıştır (Oba, 2020: 30). Bölgede keşfedilen enerji rezervlerini paylaşım meselesi ve Arap Baharı ile birlikte MENA Bölgesinin jeopolitiğinde meydana gelen önemli kırılmalar, Türkiye'yi zorunlu olarak Akdeniz ile ilgilenmek durumunda bırakmış ancak Türkiye'nin odak noktası Akdeniz'in tamamından ziyade Doğu Akdeniz olmuştur (Oba, 2020: 29-30).

Türkiye, Akdeniz'i AB'nin yaptığı gibi tek bir bölge olarak kavramsallaştırmazken, bölgeyi Orta Doğu, Avrupa, Kuzey Afrika ve Balkanlar gibi farklı bölgelerin periferinde bir coğrafya olarak görmüştür (Görgülü ve Dark, 2017: 5). Türkiye coğrafi ve tarihsel olarak bir Akdeniz ülkesi olmasına rağmen, AB tarafından yapılan kavramsallaştırma çerçevesinde Akdeniz siyasetine tam olarak dâhil olmamış, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişimine düşük profilli katılım sağlamıştır. Bir başka deyişle AB'nin perspektifinden bir bölge olarak dizayn edilmeye çalışılan Akdeniz, Türk dış politikası için bir öncelik teşkil etmemiştir (Görgülü ve Dark, 2017: 3). Türkiye'nin Akdeniz'e bakışını belirleyen temel dinamikler, Kıbrıs Sorunu, Yunanistan ile ihtilaflar, Arap-İsrail Çatışması ve AB üyelik süreci şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin Akdeniz'e yönelik bütüncül ve kapsamlı bir bölge tanımlamasının olmaması, bölge bağlamındaki sorunları ayrı dış politika ve güvenlik meseleleri şeklinde değerlendirmesine yol açmıştır. Türkiye'nin odak noktası bir bütün olarak Akdeniz'den ziyade milli menfaatler bakımından çeşitli güvenlik sorunlarının ve aynı zamanda ekonomik fırsatların da ortaya çıktığı Doğu Akdeniz ile sınırlı kalmıştır (Görgülü ve Dark, 2017: 5-6).

Kirişçi'nin ifadesi ile Türkiye'nin tarihsel olarak “sadece Akdeniz'e yönelik müstakil bir politikası” olmamıştır. Türkiye için Akdeniz büyük oranda Kıbrıs Sorunu etrafında bir anlam yüklenmiştir. Akdeniz'in doğusu da yine ağırlıklı olarak Orta Doğu'nun bir parçası şeklinde algılanmış ve anlaşılmıştır. Türkiye, AB üyelik sürecini zayıflatabilecek bir husus olması ihtimali nedeniyle “Akdenizli ülke kimliğini” öne çıkartmak yönünde bir politika takip etmemiştir. Türkiye'nin, Sarkozy'nin Akdeniz Birliği girişimine şüpheli yaklaşımının temel nedeni de yine AB üyelik sürecinden kaynaklanmıştır (Kirişçi, 2012: 34).

Altunışık, “Soğuk Savaşın bitimi ve AB'nin kendi perspektifinden bir bölge olarak Akdeniz inşası girişimi gibi dışsal faktörlerin Türkiye'yi Akdeniz'i ayrı bir bölge olarak ele almaya sevk ettiğini, ancak Türkiye'nin kapsamlı bir Akdeniz vizyonu ve stratejisi geliştirmekte başarısız olduğunu” iddia etmektedir (Altunışık, 2011: 7). Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi, Türkiye tarihi ve coğrafi olarak büyük oranda Doğu Akdeniz'e odaklanmıştır. Zaman zaman Batı Akdeniz Havzası'nda yer alan ülkelerle ilişkilerini geliştirme girişimlerinde bulunsa da bu girişimlerin “sınırlı, parçalı ve iki taraflı” kaldığı görülmektedir. İkinci olarak Türkiye, AB'nin yaptığı gibi Akdeniz'i tek bir bölge olarak kavramsallaştırmamış ve tanımlamamıştır. Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana Doğu Akdeniz'e yönelik kapsamlı bir vizyon geliştirme yönünde çabaları olsa da, Türkiye'nin gündemi 4 alana sıkışmıştır. “Kıbrıs, AB, Balkanlar ve Orta Doğu.” Bu bağlamda Türkiye'nin Akdeniz'i farklı bölgelerin periferinde bir bölge olarak gördüğü söylenebilir (Altunışık, 2011: 19). Türkiye Akdeniz'de bir güç olmasına rağmen net bir Akdeniz stratejisi geliştirme ihtiyacı hissetmemiş ve bölgeye yaklaşımı ağırlıklı olarak Avrupa ve Orta Doğu politikalarının bir uzantısı ya da bileşeni olarak ele alınmıştır (Altunışık, 2011: 19-20).

Bilgin'e göre, Akdeniz dendiğinde Türkiye bu coğrafi alanı AB'nin yaptığı gibi tek başına bir bölge olarak düşünmemektedir. Akdeniz dendiğinde Türkiye için önemli olan Doğu Akdeniz'dir.

Akdeniz’de iş birliğine ve istikrara yönelik girişimler dikkate alındığında, burada Türkiye’nin önceliği üyesi olduğu ve karar alma mekanizmalarında yer aldığı NATO’dur. Akdeniz, Avrupalılar tarafından coğrafi bir bölge olarak Avrupa’ya alternatif olarak tanımlandığında, Türkiye kendisini Akdeniz’de konumlandırmamaktadır. AB’nin Akdeniz’i Avrupa dışı ancak Avrupa’ya coğrafi olarak yakın bir bölge olarak görmesi, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nda Türkiye’ye de yer verilmesi bu ortaklığın Türkiye için tam üyeliğe bir alternatif olarak düşünüldüğü izlenimini yaratmaktadır. Bu coğrafi olarak Türkiye’nin Avrupa’da değil, Avrupa dışında konumlandırıldığı anlamına gelmektedir. AB’nin bu siyasetinden duyulan şüphe Türkiye’nin genel anlamda bir Akdenizli ülke olarak Akdeniz’in tamamına dönük girişimleri desteklemesini, katkı sunmasını veya bu tür girişimler başlatmasını engellemiştir. Buna karşı Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı içerisinde yer almış, ancak gönülsüz/isteksiz bir ortak profili çizmiştir. Türkiye, Karadeniz Ekonomik İş Birliği Teşkilatı’nın oluşumunda oynadığı girişimci ve öncü rolün aksine AB’nin Akdeniz’e yönelik girişimlerine ilgisiz kalmıştır. Türkiye’nin, çoklu bölgesel kimliklerinin bir yansıması olarak Balkanlar, Karadeniz ve Türk Dünyasına karşı gösterdiği iş birliğine yönelik ilgiyi Akdeniz için göstermediği söylenebilir. Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde masanın Avrupa-dışı kısmında olmayı reddetmiştir. AB’nin Türkiye’yi bir öteki olarak Akdeniz ortaklığındaki diğer güney ülkeleri ile aynı safta düşünmesi, Türkiye’yi Akdeniz’den uzaklaştırmıştır (Bilgin, 2004: 284-285).

Soğuk Savaş’ın ardından AB, doğusunda yer alan ve eski Varşova Paktı üyesi ülkelere yönelik izlediği politikasında, bu ülkeleri AB’ye entegre etme ve bu ülkelerin Avrupa’ya dönüşlerinin sağlanması ile bir barış bölgesi inşa etme hedeflerini benimsemiştir. Bir başka ifade ile, AB doğusunda yer alan coğrafyada güvenliğin ve istikrarın tesis edilmesinde eski komünist ülkelere kendi güvenlik modelini ihraç etme siyaseti izlemiştir. Öte yandan Akdeniz ise, AB’nin kendisine entegre etmek değil, barındırdığı güvenlik tehditleri nedeniyle “çevrenmesi” gereken bir bölge olarak değerlendirilmiştir. Eski Varşova Paktı üyeleri AB için, Soğuk Savaş’ın ardından “Avrupa’ya Dönüş” (*Return to Europe*) adı altında tesis edilecek bir “barış bölgesinin” (*zone of peace*) ülkeleri olarak değerlendirilirken, Akdeniz’e kıyıdaş Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri ise AB’ye yönelik önemli tehditlerin tetiklendiği ve bu nedenle de çevrenmesi gereken bir “çatışma alanı” (*zone of conflict*) ülkeleri olarak görülmüştür. Bu durumda Akdeniz’in, AB tarafından “medeniyet merkezli bir jeopolitik söylem” üzerinden sınırlar çizilmek suretiyle bir ötekileştirmeye maruz bırakıldığı görülmektedir (Bilgin, 2004: 271-272).

Sonuç olarak, AB’nin 1990’larda doğu ve güney periferinde kalan coğrafyalara dönük farklılaşan güvenlik yaklaşımları, AB’nin medeniyete dayalı bir jeopolitik söylem geliştirdiğini göstermektedir. Türkiye de bu medeniyet temelli jeopolitik stratejinin öteki tarafında yer alan yani “Akdenizli” bir ülke olarak görülmüştür (Bilgin, 2004: 275-276). Bir başka deyişle AB, Soğuk Savaş’ın bitimiyle Türkiye ile arasına medeniyet ayırımına dayalı yeni bir sınır çizmiştir. Bu sınır bir anlamda AB ile Türkiye arasına çekilen “dini ve kültürel bir demir perde” olarak da adlandırılabilir. AB’nin bu dönemde Türkiye’yi de Avrupa-Akdeniz Ortaklık Modeli içinde konumlandırdığı görülmektedir (Bilgin, 2004: 270).

2.3. Türkiye’nin Avrupa Birliği’nin Akdeniz’deki İş Birliği Girişimlerine Tepkisi

Türkiye, geniş Akdeniz havzasındaki güvenlik sorunları ile mücadelede iş birliği girişimlerinin öncüsü olan AB’nin bölgeye yönelik Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Akdeniz için Birlik gibi oluşumlarının içinde yer almış ancak faaliyetlerine katkı sunmada istekli, gönüllü olmamış, bu oluşumlara katılımı düşük düzeyde tutmuştur (Görgülü ve Dark, 2017: 6). Türkiye’nin Akdeniz’deki AB merkezli girişimlere karşı mesafeli ve şüpheli yaklaşmasının temel nedeni, bu tür oluşumların Türkiye’nin AB üyeliğine bir alternatif olarak düşünülüyor olmasından duyduğu endişedir. Türkiye, AB ile ilişkilerinde tam üyeliğe aday bir ülke olmak yerine Birliğin Akdeniz kanadından Akdenizli bir ülke olarak diğer Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile aynı grupta yer

almak istememektedir. Türkiye, Avrupa'da üyeliğine karşı olan bazı çevrelerin Akdeniz ile ilgili Birlik girişimlerinde Türkiye'ye biçtikleri rolden rahatsız olmaktadır (Görgülü ve Dark, 2017: 6).

Türkiye AB tarafından Akdeniz'de yürütülen iş birliği girişimlerine ve programlarına hiçbir zaman gönüllü olarak katılmamıştır. Tayfur'a göre bunun ilk nedeni, bu tür iş birliği alanlarında etkin olunması durumunda, AB üyeliğine aday bir ülke olan Türkiye'nin statüsünde bir düşüş ve prestij kaybının ortaya çıkacağı endişesidir. Türkiye, AB üyeliğini hedefleyen bir ülke statüsünden, AB'nin Akdeniz kapsamında yürüttüğü iş birliği girişimlerinin içerisinde yer alan "Akdenizli bir komşu ülke" statüsüne düşecektir. Türkiye, Mağrip ya da Maşrek ülkeleri ile aynı kategoride ele alınmak istememiştir. Ayrıca Türkiye, AB ile Gümrük Birliğini tesis etmiştir. Güvenlik meseleleri bağlamında düşünüldüğünde ise Türkiye bir NATO üyesidir ve bu nedenle AB nezdinde Akdeniz'in güneyli ülkeleri ile aynı pozisyonda bulunmayı tercih etmemektedir. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsünün verilmesi ile Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişimine bakışı olumlu yönde değişmiştir ancak bu alan ağırlıklı olarak ekonomi ile sınırlı kalmıştır. Siyaset ve güvenlik alanlarında Türkiye, AB'nin Akdeniz kapsamında yürüttüğü iş birliği programlarına etkin bir katılım sağlamaktan kendisini uzak tutmuştur (Tayfur, 2000a: 7). Türkiye bölgesel iş birliği girişimlerine oldukça iyimser yaklaşmakta ve bu tür girişimlerin yakın komşuluk bölgelerinde barış, istikrar, güvenlik ve refah sağlayıcı etkilere sahip olacağını düşünmektedir. Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı Türkiye'nin bu yaklaşımının bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir bölgesel iş birliği örgütüdür. Buna karşın Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na bu şekilde bakmamış, etkin bir katılım ve destek sağlamamıştır. Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişiminde yer almanın Türkiye'nin AB üyeliğine bir alternatif olma olasılığını kesinlikle kabul etmemiştir. Bu nedenle oluşum içerisinde yer almış ancak bu yapıyı kendi ulusal çıkarları ve dış politika tercihleri bakımından öncelikli bir alan olarak değerlendirmemiştir. Türkiye için esas olan AB'ye tam üyeliktir. Türkiye açısından Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişimi, Türkiye'nin AB'ye üyeliğine katkı sağlayacak bir unsur olmaktan ziyade Türkiye'yi bir "Akdenizli komşu ülke" olarak masada AB'nin karşısında konumlandırmaya hizmet edecektir (Tayfur, 2000a: 7-8).

Ülkelerin sahip oldukları tehdit algılamaları, bölgelerinde yürütülen iş birliği amaçlı projelere bakış açıları etkilemektedir. 1999 itibarıyla; Türkiye-Yunanistan ilişkileri, GKRY, S-300, Yunanistan'ın PKK'ya desteği gibi konu başlıkları, Türkiye'nin AB öncülüğünde ortaya konan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişimine bakışını olumsuz etkilemiştir. Buna karşın, 1999'un ikinci yarısında Türk-Yunan ilişkilerinin iyileşmesi, Türkiye'ye AB tarafından tam üyeliğe aday ülke statüsü verilmesi gibi gelişmeler Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na bakışını olumlu yönde değiştirmiş ancak bu sadece ekonomik alanla sınırlı kalmıştır. Buna karşın AB'ye tam üyelik hedefi güden bir Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı içerisindeki aktif bir konumlanmayı statü düşüklüğü olarak görmüştür.

Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişiminin güvenlik alanında başarılı sonuçlar ortaya koyabileceği konusunda girişimin başından bu yana oldukça kötümserdir. Bu tür girişimlerin bölgesel düzeyde olumlu çıktılar doğurabilmesi, her şeyden önce "Orta Doğu Barış Süreci" olarak adlandırılan Arap-İsrail çatışmasının çözümüne bağlıdır. Türkiye'nin bakış açısına göre, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın bir güvenlik projesi olarak başarısız olmasının temel nedenlerinden birisi de Türkiye'nin AB üyesi olmamasıdır. Türkiye, bir NATO üyesi olarak, Akdeniz'de NATO'nun girişimlerini öcelemekte, Akdeniz'de güvenliği sağlayabilecek en etkin aktör olarak NATO'yu görmektedir. Çünkü Türkiye NATO'nun Akdeniz siyasetine etki edebilmektedir. Bu nedenle Türkiye, NATO şemsiyesi altında Akdeniz'de yürütülen çok taraflı girişimlere ve çözüm önerilerine güçlü destek vermektedir. Bunun yanı sıra Türkiye, Akdeniz'de güvenlik, barış ve istikrarın tesis edilmesinde bölge ülkeleriyle geliştirdiği ikili ve çok taraflı ilişkiler aracılığıyla hareket etmektedir (Tayfur, 2000a: 9).

Uzun yıllardan beri terörle mücadele eden bir ülke olarak Türkiye, terörizm ve sınır-aşan organize suçlarla mücadelede yürütülecek bölgesel ve uluslararası iş birliği girişimlerini samimiyetle desteklemektedir. Buna rağmen Akdeniz ülkeleri olan Yunanistan ve diğer bazı AB üyesi ülkelerin terör örgütü PKK'ya verdiği destek göz önüne alındığında, Türkiye Akdeniz'de bu alanda yürütülen iş birliği çabalarını zayıf ve yetersiz olarak değerlendirmektedir (Tayfur, 2000b: 138-139).

Türkiye Atlantik ittifakının güçlü bir üyesi olarak, jeopolitik konumunun ve bölge ülkeleriyle sahip olduğu tarihsel ve kültürel bağların önemi ile bölgesel iş birliği girişimlerindeki tecrübelerini de dikkate alarak, Akdeniz'e yönelik politikalarını ikili ve çok taraflı girişimlerle şekillendirmektedir. AB tarafından Akdeniz'de yürütülen girişimler Türkiye'nin önceliği olmamıştır. Türkiye bu girişimlerden önemli bir kazanç ya da kayıp beklentisi içinde olmamıştır (Tayfur, 2000a: 10). Akdeniz'i kendi ulusal çıkarları bağlamında ele alan Türkiye, Akdeniz güvenliğine dair önceliklerini tanımlarken ağırlıklı olarak Doğu Akdeniz, Orta Doğu, Kafkasya ve Körfez bölgelerine asıl önceliğini vermektedir (Tayfur, 2020b: 145).

Akdeniz'deki iş birliği çabalarının başını AB çekmektedir. Türkiye'nin Akdeniz'deki bu tür girişimlere tepkisi AB ile o dönemdeki mevcut ilişkisinin durumuna ve bölge ülkeleri ile ilişkilerinin seyrine bağlı kalmıştır. Konjonktüre bağlı olarak Türkiye-AB ilişkilerinin izlediği seyir, Türkiye'nin Akdeniz'e bakışını da etkilemiştir. Türkiye'nin konjonktürel durumdan bağımsız bütüncül ve sistematik bir Akdeniz politikası geliştirdiğini söyleyebilmek zordur.

Türkiye, AB'nin Akdeniz ile ilgili girişimlerine karşı her zaman mesafeli ve şüpheli yaklaşmıştır. Türkiye bu tarz iş birliği girişimleri ile ortaya çıkan birliklere katılımın Türkiye'nin tam üyeliğine hiçbir şekilde bir alternatif oluşturamayacağını her fırsatta dile getirmektedir. Bu minvalde, Türkiye'nin, 2008'de Fransa'nın öncülüğünde hükümetler arası bir örgüt olarak hayata geçirilen Akdeniz için Birlik bünyesindeki faaliyetlere ve girişimlere düşük profil ile katılmasının ve bu alanda isteksiz olmasının temel nedeninin, bu kuruluş içinde yer almanın Akdenizli bir ülke olarak Türkiye'nin AB üyeliğine alternatif olarak düşünülmesinden duyulan rahatsızlık olduğu söylenebilir (Kelkitli, 2019: 604).

Sonuç olarak Türkiye'nin, kurumsal ve bütüncül bir Akdeniz politikası geliştirmekten ziyade bölge ülkeleri ile geliştirdiği ikili ilişkiler ve çok taraflı platformlarda bölgenin güvenliği, istikrarı ve refahı için katkı verme çabalarından oluşan bir politika izlediği görülmektedir. Türkiye Akdeniz'de ticari ilişkilerin geliştirilmesi, siyasi diyalogun sağlanması, anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü yönünde bir siyaset takip etmektedir. Türkiye'nin Akdeniz bağlamında odak noktası son yıllarda bölgede yaşanan gelişmelerin de etkisiyle Doğu Akdeniz olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye'nin Doğu Akdeniz siyasetinin temel parametreleri üzerinde durulmaktadır.

3. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Parametreleri

Doğu Akdeniz, son yıllarda Türk dış politikasının en önemli konu başlıklarından ve öncelikli gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz merkezli güvenliğini ve ekonomik çıkarlarını tehdit eden konu başlıklarının bölge gündemine taşınması Türkiye'yi doğal olarak bölge ile daha fazla ilgilenmek durumunda bırakmıştır (İnat ve Duran, 2020: 29).

Akdeniz'in doğusu ve Levant olarak adlandırılan bölge, tarih boyunca önemli imparatorlukların etki alanı kurma politikalarının odak noktasında yer almıştır. Bu alanları kontrol edebilen aktörler güçlü imparatorluklara dönüşmüşlerdir. Doğu Akdeniz, insanlık tarihi ve kadim medeniyetler açısından da son derece önemli gelişmelerin yaşandığı bir bölgedir (İletişim Başkanlığı, 2022: 55-57). Doğu Akdeniz, özellikle Orta Doğu üzerinde hakimiyet kurma açısından askeri lojistik bir bölge işlevi görmesi nedeniyle de küresel aktörler tarafından önem verilen bir coğrafya olmuştur (Şahin ve diğerleri., 2020: 74).

Yaycı'nın (2020: 11) ifadeleri ile, "Doğu Akdeniz Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına göre merkezi konumda bulunan Orta Doğu'nun, Kafkasya ve Orta Asya'nın enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaşımını sağlayan enerji ulaşım hatlarını kontrol eden, tüm Akdeniz coğrafyası ile birlikte dünya ticaretinin yaklaşık üçte birini bünyesinde barındıran çok önemli bir deniz ulaşım bölgesi ve kesişme noktasıdır." Doğu Akdeniz, 2000'li yılların başından bu yana bölgede keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının bölge ülkelerinin ekonomileri ile bağlantılı olarak enerji güvenlikleri bakımından da son derece önemli bir coğrafya haline gelmiştir (Yaycı, 2020: 26-27).

Akdeniz, Levant ticaret sisteminin ortaya çıkması ve gelişimine ev sahipliği yapmıştır. Ediger, Devlen ve Bingöl Mcdoland çalışmalarında, "Zaman içinde ticaretten enerjiye evrimleşen Levant jeopolitiğinin, küresel başat güç ve uluslararası devletler sistemindeki güç dengeleri için önemini uzun tarihi boyunca koruduğunu ve buna bağlı olarak da Levant jeopolitiğinin kontrolünün başat gücün elinde olduğu zamanlarda bölgesel ve küresel çaptaki barış ve istikrarın arttığı" argümanını ileri sürmüşlerdir. "Güç dengelerindeki kaymalardan ötürü Levant'taki jeopolitik kontrol tek bir gücün elinden çıkmaya başladığı zamanlarda çatışmalar artmakta, iş birlikleri azalmaktadır" (Ediger, Devlen ve Bingöl Mcdoland, 2012: 73).

2000'li yılların başında bu yana Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon kaynakları, Arap Baharı ile birlikte MENA bölgesinde ortaya çıkan istikrarsızlıklar, devlet dışı aktörlerin alan kazanmaları ve Doğu Akdeniz'in bölgesel ve küresel aktörler arasında rekabete ev sahipliği yapmaya başlaması gibi gelişmeler bölgenin jeopolitiğinde önemli değişimler yaratmıştır. Tüm bu gelişmeler bölgede güvenlikle ilgili endişelerin artmasına neden olmuştur (Şahin ve diğerleri, 2020: 34-35).

Türkiye'nin 2000'li yılların başından bu yana bölgesel ve küresel dinamiklerin etkisi ile şekillenmeye başlayan Doğu Akdeniz vizyonu ve yaklaşımı, "kendisinin ve dostlarının hak ve çıkarlarını garanti altına almak, deniz yetki alanları ve kaynakların bölüşümü bağlamında tüm adımların uluslararası hukuka ve hakkaniyet ilkesine uygun bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak ve hidrokarbon kaynaklarını bir rekabet konusu değil bir iş birliği fırsatı olarak değerlendirerek, tüm bölgede barış ve refaha katkı sağlamak gibi temel ilkeler üzerine inşa edilmiştir" (İletişim Başkanlığı, 2020: 18). Türkiye, Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve menfaatlerinin korunmasını bir zorunluluk olarak değerlendirmektedir. Türkiye'nin bölge ülkeleri veya bölge dışı aktörler tarafından bölgedeki varlığına ve ulusal çıkarları hilafına yapılan hamleler ciddi güvenlik tehditleri olarak algılanmaktadır (İletişim Başkanlığı, 2022: 23). "Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki mevcudiyeti bugün artık Kuzey Afrika, Balkanlar, Ege Denizi, Karadeniz ve Orta Doğu'daki pek çok sorunun düğümlendiği bir mesele haline gelmiştir." (İletişim Başkanlığı, 2022: 97-101).

Türkiye Doğu Akdeniz'e yönelik politikasını üç temel parametre üzerinden yürütmektedir. İlk parametre Türkiye için, Doğu Akdeniz'de kendisine karşı oluşturulan askeri ve siyasi bloğun hem kendisinin hem de KKTC'nin ve Kıbrıs Türk Halkının egemenlik haklarının ve uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve menfaatlerinin kesinlikle bir oldubittiye uğratılamayacağı hususuna ilişkindir. İkinci olarak, Türkiye, kendi kıta sahanlığı alanında bölgenin enerji kaynak potansiyelinden yararlanabilmek için gerekli tüm alanlarda faaliyetlerini yürüteceğini defaatle dile getirmektedir. Son olarak, Türkiye, KKTC ve Libya ile imzaladığı kıta sahanlığı ve deniz yetki alanları belirleme anlaşmaları çerçevesinde kendi egemenlik alanına giren sularda diğer aktörlerin hukuk dışı faaliyetlerine izin vermeyeceğini, bunun için de askeri yöntemler dâhil olmak üzere tüm araçları kullanmakta kararlı olduğunu sıklıkla dile getirmektedir (Duzcu, 2021: 56-57).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasının şekillenmesinde etkili olan çok sayıda faktörden bahsedilebilir. Bu çalışmada bölgenin stratejik önemi de göz önünde bulundurularak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e yaklaşımını, politikalarını ve stratejisini belirleyen 3 önemli başlık üzerinde durulacaktır. Bunlar "askeri güvenlik", "ekonomi güvenliği ve enerji güvenliği" ve Kıbrıs'tır. Bu üç önemli faktörün yanı sıra Türkiye'nin bölge ile etkileşimini ve ilişkilerini belirleyen iki önemli

husus olarak, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle sahip olduğu yakın tarihsel ve kültürel bağlar ile sorunların çözümünde uluslararası hukuku esas alan yaklaşımının da ön plana çıktığını ifade etmek gerekir (İnat ve Duran, 2020: 21-22; 24).

3.1. Askeri Güvenlik

Türkiye'nin Akdeniz'e yönelik yaklaşımını belirleyen en önemli faktörlerin başında güvenlik gelmektedir. 2000'li yılların başından bugüne bölgede keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin ve Arap Baharının etkisiyle bölge ülkelerine ek olarak küresel güçlerin de müdahil oldukları bir rekabet ortamı ortaya çıkmıştır. Akdeniz, yıllardır çözümsüzlük içinde bekleyen Filistin Meselesi, Kıbrıs Sorunu gibi kronik meselelere ek olarak Arap Baharı sonrasında Suriye ve Libya'da patlak veren iç savaşlar, merkezi devlet otoritelerinin zayıflamasına bağlı olarak terör gruplarının alan kazanması, vekâlet savaşları, yasa dışı göç ve mülteci hareketleri, ulus-ötesi suç örgütlerinin faaliyetleri ve enerji kaynaklarının paylaşımında yaşanan anlaşmazlıklar gibi geniş bir sorun yumağı nedeniyle hâlihazırda bir rekabet ve istikrarsızlık ortamına ev sahipliği yapar hale gelmiştir. Böylesi bir güvensizlik ortamının, üç tarafından uluslararası sularla çevrili ve Doğu Akdeniz'deki en uzun kıyı şeridinde sahip bir ülke olarak Türkiye'nin güvenliğini etkilemesi de kaçınılmaz olmuştur. Anakara güvenliğinin yanı sıra denizlerden yönelebilecek olası tehdit durumları nedeniyle de bölge Türkiye açısından son derece önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda Akdeniz'in, Türkiye'ye yönelik olası güvenlik tehdit ve riskleri dikkate alındığında, "Türkiye'nin askeri güvenliği açısından stratejik bir öneme sahip" olduğu ortadadır (İletişim Başkanlığı, 2022: 23-24).

Doğu Akdeniz'de, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemine binaen devam eden güç ve nüfuz mücadelesinin ne kadar geniş kapsamlı ve yoğunluklu olduğunu anlayabilmek için, bölgede etkinlik göstermeye çalışan ülkelere bakmak yeterli olacaktır. "Başta ABD ve Rusya olmak üzere Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya, Türkiye, İsrail, Mısır, Suudi Arabistan ve BAE gibi çok sayıda küresel ve bölgesel aktör bölgede yaşanan mücadelelerin parçası durumundadır" (İnat ve Duran, 2020: 11). Bölgenin sahip olduğu jeopolitik ve jeoekonomik önem göz önüne alındığında bu mücadelenin önümüzdeki dönemde de artarak süreceği öngörülebilir (İnat ve Duran, 2020: 9).

Suriye'nin kuzeyinde varlık gösteren PKK/YPG/PYD gibi terör örgütleri Türkiye'nin ulusal güvenliğine doğrudan bir tehdit teşkil etmektedir. Terör örgütleri aynı zamanda bölgesel düzene ve güvenliğe de bir tehdit oluşturmaktadır. Başarısız ve zayıf devlet yapıları sonucunda ortaya çıkan güç boşluğunun terör örgütleri tarafından doldurulmak istenmesi, Suriye ve Libya'da devam eden iç savaşların vekâlet savaşlarına dönüşmesi de Doğu Akdeniz'de bölgesel güvenliğe ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

Akdeniz'de askeri güvenlik bağlamında Türkiye'ye yönelik en önemli güvenlik tehditlerinden biri, 1947 Paris Antlaşması'nda gayri-askeri statüde bulunması şartıyla Yunanistan'a devredilen Doğu Ege Adalarının Yunanistan tarafından son dönemlerde hızla silahlandırılmasıdır (İletişim Başkanlığı, 2022: 26). Buna ek olarak, ABD'nin Yunanistan'da askeri üstler kurması, Fransa başta olmak üzere AB üyesi bazı ülkelerin Yunanistan'a silah satışlarının artması, ABD tarafından GKRY'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılması gibi hususlar da Türkiye'nin güvenliğine doğrudan etki eden gelişmeler olarak ifade edilebilir.

Enerji kaynaklarının aranması, çıkarılması, işlenmesi ve küresel pazarlara ulaştırılması alanlarında ortaya çıkan rekabet neticesinde Doğu Akdeniz'de Türkiye karşıtı oluşturulan siyasi ve askeri blok da Türkiye açısından bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmektedir. GKRY, İsrail ve Mısır ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına dair imzaladığı anlaşmalar üzerinden kurduğu bağlantıları, yine bu ülkelerle ve bazı AB üyesi ülkelerle güvenlik ve savunma alanlarında imzaladığı askeri nitelikli anlaşmalar ile genişletmiştir. Bu ülkeler aynı zamanda ortak tatbikatlar düzenlemektedir (Telci ve Yorulmaz, 2020: 9).

Doğu Akdeniz’de hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesi ile birlikte GKRY’nin Mısır ve İsrail gibi bölge ülkeleriyle geliştirdiği iş birliği girişimleri ve GKRY’nin hukuksuz eylemlerine karşın Türkiye’nin tepkisi öncelikle diplomasi ve uluslararası hukuk çerçevelerinde gösterilmeye çalışılmıştır. Buna karşın Doğu Akdeniz’de hem bölgesel hem de bölge dışı aktörlerin müdahil oldukları güç ve nüfuz alanı kurma mücadeleleri bölgenin ciddi manada askerileşmesine neden olmaktadır. Bu durum da askeri gücün ve yöntemlerin Doğu Akdeniz’de önem kazanması ve bir dış politika aracı olarak öncelenmesi sonucunu beraberinde getirmektedir. Yıldız’ın ifadesiyle, “Doğu Akdeniz sorunundan bahsedildiğinde akla öncelikle meselenin uluslararası deniz hukuku açısından nasıl ele alınması gerektiği gelse de uluslararası ilişkilerin daha çok hukuk yerine güç üzerinden şekillendiği gerçeği hatırlandığında burada da güç politikasının hukukun önüne geçtiği görülmektedir” (Yıldız, 2020: 94-95). Bölgede yaşanan gelişmeler, önümüzdeki dönemde Doğu Akdeniz’deki gidişatı belirleyecek ve şekillendirecek en önemli unsurlardan birinin askeri unsurlarla desteklenen caydırıcılık olacağına işaret etmektedir (Yıldız, 2020: 126).

Türkiye, Doğu Akdeniz’de GKRY’nin bölgede keşfedilen enerji kaynaklarına ilişkin bazı bölge devletleri ile iş birliği içinde kendisine karşı oluşturduğu blok karşısında “donanmanın sınırlı güç kullanımı ve caydırıcılık oluşturarak diplomatik yolla karşı tarafa isteklerini kabul ettirmek ya da daha avantajlı konuma geçmek amacıyla izlenen bir strateji olarak” tarif edilebilecek “Gambot Diplomasisi”ni kullanmaktadır. Türkiye’nin gambot diplomasisi çerçevesinde sürdürdüğü askeri faaliyetlere bakıldığında, 2006’dan bu yana Akdeniz’de icra edilmeye devam edilen “Akdeniz Kalkanı Harekâtı”, “Deniz Kurdu Tatbikatları Serisi” ve 2019’da gerçekleştirilen “Mavi Vatan Tatbikatı” dikkat çekmektedir. Bu tatbikatlar ile hedeflenen başlıca hususlar; Doğu Akdeniz’de Türkiye’nin kendi egemenlik alanlarında yürüteceği hidrokarbon kaynak arama faaliyetlerinin güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesine imkân sağlamak ve Türkiye ile KKTC’nin deniz egemenlik alanlarında faaliyet gösteren diğer devletlere ve uluslararası şirketlere karşı caydırıcılık oluşturmaktır. (Ataman ve Güler, 2020: 44-45).

3.2. Enerji Güvenliği ve Ekonomik Güvenlik

2000’li yılların başlarından itibaren Doğu Akdeniz’de artan oranda hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesiyle, bölge ülkeleri arasında ortak fayda temelinde iş birliğini teşvik ederek var olan köklü sorunların çözümüne katkı sağlanabileceği yönünde beklentiler ortaya çıkmıştır. Buna karşın, enerji kaynaklarının paylaşımı meselesi hem yeni sorun ve rekabet alanlarının ortaya çıkmasına hem de bazı sorunların daha da karmaşıklaşmasına neden olmuştur (Yıldız, 2020: 93.) Enerji faktörünün, Doğu Akdeniz’de iş birliği ve ekonomik refahın bir bileşeni olmasından ziyade yeni çatışma ve anlaşmazlıkları tetikleyen bir unsur olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Furuncu, 2020: 246).

Ekonomik büyüme ve kalkınma çabalarına bağlı olarak ülkelerin fosil yakıt ihtiyaçlarının katlanarak artmakta olduğu gerçeği, hem hidrokarbon rezervlerine sahip bölgelerin stratejik önemini artırmakta hem de enerjinin her alanda stratejik bir faktör niteliği kazanmasıyla bu alandaki rekabete ivme kazandırmaktadır (Şahin, 2020: 56). Günümüzde devletlerin enerji ihtiyaçlarının her geçen gün katlanarak arttığı ve yenilebilir enerji yönündeki çabaların da kısa vadede fosil yakıtları ikame edemeyecekleri göz önünde bulundurulduğunda, Doğu Akdeniz gibi yeni rezervlerin bulunduğu bölgelerin önem kazandığı görülmektedir (Karagöl, 2020: 295). Bugün Doğu Akdeniz, enerji kaynaklarına dair farklı önceliklere sahip çok sayıda bölgesel ve küresel aktörün içinde yer aldığı bir oyun sahasına dönüşmüş durumdadır (Karagöl, 2020: 297). Doğu Akdeniz’de çıkarılacak ve kullanıma sokulacak hidrokarbon kaynaklar bölge ülkelerinin ekonomilerine sağlayacağı faydanın yanı sıra bölgenin güvenliği ve istikrarı bakımından da büyük önem taşımaktadır. Zira Karagöl’ün (2020: 298) ifadesiyle, “Enerji kaynaklarının ticarileşmesi beraberinde uluslararası ticari anlaşmaları da getireceği için bölge aktörleri arasında siyasi istikrar da nispeten sağlanmış olacaktır.”

Türkiye'nin her geçen gün artan enerji ihtiyacının kesintisiz bir şekilde temin edilmesi ve enerjide dışa olan bağımlılığın azaltılması, ülkenin kalkınma ve ekonomik istikrarı bakımından büyük önem taşımaktadır (İletişim Başkanlığı, 2022: 30). Türkiye'nin enerji arz güvenliği politikasının özünü; her geçen gün artan enerji ihtiyacının sürdürülebilir ve güvenli yollardan karşılanmasına yönelik stratejilerin belirlenmesi ve yenilenebilir ve nükleer enerji kaynaklarına yapılan yatırımların artırılması oluşturmaktadır (İletişim Başkanlığı, 2022: 31-33). "Türkiye'nin öz kaynakları üzerinden elde ettiği toplam enerji miktarı, dışa bağımlılığını önlemeye, enerji arz güvenliğini sağlamaya ve cari açığı dengelemeye yetecek düzeyde değildir. Dolayısıyla, Türkiye enerji talebini öz kaynaklarını kullanarak karşılama amacı kapsamında yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımların yanı sıra hidrokarbon bazlı yeni rezervler keşfetmek durumundadır." Bu bağlamda Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de, kendi egemenlik alanlarındaki potansiyel kaynakları keşfetmesi ve kullanılabilir hale getirmesi ülkenin enerji ve ekonomik güvenliği bakımından son derece önemlidir (İletişim Başkanlığı, 2022: 36). Bölgede keşfedilen enerji kaynaklarının Türkiye'ye ekonomik anlamda ve enerji güvenliği bağlamında sağlayacağı faydaların yanında, bölgede çıkarılacak enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara naklinde Türkiye'nin transit ülke konumunda olması ve bu şekilde bölgenin enerji merkezi olma hedefi izlediği de unutulmamalıdır (İnat ve Duran, 2020: 17). Bölgenin Türkiye'nin ekonomisi açısından bir diğer önemli yanı da bölge ülkeleriyle ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin istikrarlı ve verimli bir şekilde sürdürülebilir kılınmasıdır.

Doğu Akdeniz bağlamında hem bölge hem de bölge dışı ülkelerin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelen enerji konusu, Türkiye açısından "dış politika-ekonomi-güvenlik" şeklinde tanımlanabilecek bağlantılar ve etkileşimler üzerinden de okunabilir. İşeri ve Bartan'ın (2019: 114-115) ifadeleri ile, "Türkiye'nin bakış açısından bir enerji merkezi olmak, ilgili ülkeye çok sayıda jeopolitik ve ekonomik avantajlar sağlayacaktır. İlk olarak, enerji kaynaklarını ithal ettiği ülkeleri çeşitlendirecek ve böylece kendisi için enerji rezervlerinin varlığını güven altına alacak; transit ülke konumunu kullanarak ulusal çıkarlarını gözetebilecek ve bölgesel düzeyde jeopolitik etkinliğini artırabilecektir." Bu çerçevede, "Türkiye enerji konusunu kendisi bakımından hem bir dış politika hem bir ekonomi hem de bir güvenlik konusu olarak değerlendirmektedir." Sonuç olarak Türkiye'nin enerjiyi bir dış politika aracı ve ulusal güç unsurlarından biri olarak gördüğü ifade edilebilir (İşeri ve Bartan, 2019: 116). Bir başka deyişle "Enerji Türkiye'nin dış politika, ekonomi, güvenlik ve jeostratejik vizyon alanlarını kesiştiren bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır" (İşeri ve Bartan, 2019: 120). Türkiye, hem Doğu Akdeniz'de çıkarılacak enerji kaynaklarının hem de Orta Doğu, Hazar bölgesi ve Orta Asya enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında transit ülke rolü ile bölgenin enerji merkezi olma hedefi gütmektedir. Zira Türkiye "Levant'tan Avrupa'ya ulaşım ve geçiş rotalarının merkezinde konumlanmış bir ülkedir" (Aydın ve Dizdaroğlu, 2018: 96).

Enerji kaynaklarının keşfi ve paylaşımı meselesi Doğu Akdeniz'de kıyıdaş ülkeler arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılması sorununu beraberinde getirmiş, bu durum da bölgesel düzeyde yeni bir istikrarsızlık kaynağı oluşturmuştur. GKRY ve Yunanistan, bölgedeki diğer ülkelerle Türkiye hilafına anlaşmalar imzalamak suretiyle Türkiye'yi Antalya Körfezi ile sınırlı dar bir deniz alanına hapsedmeye çalışmaktadır (İnat ve Duran, 2020: 12-13). Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda ortaya çıkan en önemli sorun GKRY'nin Yunanistan'ın da desteğini alarak, Türkiye ve KKTC'nin egemenlik haklarına saygı duymadan deniz yetki alanlarını belirleme girişimleridir. GKRY bu şekilde hidrokarbon kaynaklardan maksimum şekilde fayda sağlamaya zemin hazırlayacak MEB ilanları ile oldubittiler gerçekleştirme gayretindedir (Yaycı, 2020: 16). GKRY, Türkiye'nin KKTC'nin ve Kıbrıslı Türklerin haklarını görmezden gelerek, tek taraflı ve uluslararası hukuka aykırı şekilde faaliyetler yürütmektedir. Bu minvalde sırasıyla Mısır, Lübnan ve İsrail ile MEB anlaşmaları imzalamıştır (Yaycı, 2020: 36-37). GKRY'nin yanı sıra Yunanistan'ın da Türkiye'nin hilafına olacak şekilde

bölgedeki diğer kıyıdaş ülkelerle deniz yetki alanlarını sınırlandırma girişimlerinde bulunduğu görülmektedir. Yunanistan'ın MEB ilanına yönelik girişimlerindeki deniz yetki alanları Türkiye'nin deniz yetki alanları ile çakışmaktadır (Yaycı, 2020: 48).

Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynak rezervlerinin keşfi bölgede enerji güvenliğini sağlamaya yönelik bloklama ve ittifak girişimlerini beraberinde getirmiştir. Bu yönde ortaya konan diplomatik hamleler zaman içinde bazı aktörler arasında enerji alanında iş birliğinin ötesine geçen boyutlar kazanmaya başlamış, siyasi, askeri ve güvenlik odaklı ortaklıkların yolunu açmıştır (Yaycı, 2020: 113-114.) Yunanistan ve GKRY, İsrail ve Mısır ile üçlü formatlarda turizm, ticaret ve enerji gibi alanlarda iş birliği kurmayı hedefleyen mekanizmalar oluşturmuşlardır. Bu mekanizmaların zaman içinde, Türkiye karşıtlığından da önemli derece beslenmek suretiyle, savunma ve güvenlik alanlarındaki iş birliklerini kapsayacak şekilde genişletildiği görülmektedir. Taraflar arasında üst düzey resmi ziyaretler ve ortak askeri tatbikatlar düzenlenmeye başlamıştır (Yaycı, 2020: 56-57).

Doğu Akdeniz'de Türkiye karşıtı oluşturulan blok öncülüğünde Türkiye'yi bölgede kurulacak denklemlerin ve planlanan enerji nakil hatlarının dışında bırakacak düzenlemeler yapılmaya çalışılmaktadır. Bunlardan birisi de GKRY, Yunanistan, Ürdün, İtalya, Mısır, İsrail ve Filistin'in 2019'da Mısır'da bir araya gelerek kurdukları Doğu Akdeniz Gaz Forumu'dur. Forum'un amacı "Akdeniz'deki doğal gaz kaynaklarının geliştirilmesi için diyalog ve işbirliği ortamı sağlamak" şeklinde ifade edilmektedir (Yaycı, 2020: 125). Forumun asıl amacının ise bölgede keşfedilen hidrokarbon kaynakların işletilmesinde Türkiye ve KKTC'yi masa dışında tutmak olduğu bilinmektedir. Türkiye karşıtı oluşan bloğun Doğu Akdeniz gazını dünya piyasalarına ulaştırmada kullanılacak asıl güzergâh olarak da Doğu Akdeniz Doğal Gaz Boru Hattı'nı (EastMed) planladıkları görülmektedir. (Özdemir, 2020: 343). EastMed İsrail doğal gazının Batılı piyasalara taşınmasında Türkiye'yi dışarda bırakmayı hedefleyen bir projedir. Buna karşın İsrail deniz yetki alanlarından çıkarılacak doğal gazın dünya piyasalarına naklinde en uygun, ekonomik ve güvenli güzergâhın Türkiye üzerinden olacağı konusunda görüşler sıklıkla dile getirilmektedir (Telci ve Yorulmaz, 2020: 10).

Türkiye başından bu yana Doğu Akdeniz'deki enerji meselesinin bölge ülkeleri arasında bir çatışma kaynağı olmasından ziyade iş birliği ve karşılıklı fayda için bir katalizör etkisi yaratabileceği düşüncesini dile getirmektedir. Bu minvalde enerji bağlamında ortaya çıkan sorunların çözümünde diplomasi ve uluslararası hukuka saygıyı temel yönlendirici ilkeler olarak benimsemiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin kendisinin ve KKTC'nin egemenlik haklarını ihlal eden tek taraflı girişimlere karşı verdiği tepkinin üç temel sacayağı bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

"Yarı kapalı bir deniz vasfındaki Doğu Akdeniz'de, kıta sahanlığı veya münhasır ekonomik bölge sınırlandırmaları; ancak bütün kıyıdaş ülkeler arasında ve bütün tarafların hak ve menfaatlerini dikkate alacak şekilde, hakkaniyet ölçüsünde yapılacak bir anlaşmayla mümkün olabilir. Dolayısıyla mezkur anlaşmalar yok hükmündedir. Rum tarafınca ilan edilen sözde 13 parselden 1, 4, 5, 6 ve 7 nolu parseller Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı alanlarıyla çakışmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin egemenlik haklarına bariz bir saldırı söz konusudur. Kıbrıs adasının deniz alanlarında KKTC'nin hak ve yetkileri bulunmaktadır. Bu hak ve menfaatlerin ihlaline garantör ülke sıfatıyla Türkiye asla müsaade edemez" (Şahin, 2020: 71-72).

Yaycı'nın belirttiği üzere, Türkiye açısından, GKRY'nin Kıbrıs Adası etrafındaki enerji kaynaklarına dair yürüttüğü faaliyetler tek taraflı ve uluslararası hukuka aykırıdır. Bu nedenle de geçersiz ve hükümsüzdür. GKRY, KKTC ve Kıbrıs Türklerinin haklarını sanki adanın tek sahibi imiş gibi görmezden gelmektedir. Bu Türkiye ve KKTC tarafından kesinlikle kabul edilebilecek

bir durum değildir. Kıbrıs Türkleri de Adanın sahip olduğu doğal kaynaklar üzerinde eşit haklara sahiptir. KKTC ve Kıbrıs Türklerinin Ada'ya ait doğal kaynaklar üzerindeki hakları görmezden gelinerek yürütülen girişimler tüm Akdeniz açısından bir istikrarsızlık durumu yaratmaktadır. Bölgede deniz yetki alanları kıyıdaş ülkeler arasında hakkaniyete uygun ve mevcut uluslararası hukuk kurallarını dikkate alan anlaşmalar yoluyla belirlenmelidir. Son olarak, Türkiye kendisinin ve KKTC'nin meşru hak ve menfaatlerini korumak amacıyla elindeki tüm imkânları kullanma kararlılığında (Yaycı, 2020: 70-82).

Türkiye, Doğu Akdeniz'de kendisinin ve KKTC'nin hak ve menfaatlerini yok sayan girişimler karşısında siyasi, diplomatik, hukuki ve askeri hamlelerde bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye öncelikle kendi egemenlik sahaslarında yer alan deniz yetki alanlarında sismik araştırma ve sondaj faaliyetleri yürütmektedir. Ayrıca Türkiye ile KKTC arasında 21 Eylül 2011'de imzalanan Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması'nın hemen ardından KKTC tarafından TPAO'ye Ada etrafında hidrokarbon kaynak arama ve işletme amaçlı yetkilendirme yapılmıştır (Yaycı, 2020: 136-137).

27 Kasım 2019'da Libya ile imzalanan "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sorunların çözümünde diplomasiyi ve uluslararası hukuku ön plana çıkaran bir yaklaşıma sahip olduğunun göstergelerinden biridir (Özdemir, 2020: 336-337). Türkiye ile Libya arasında imzalanan Mutabakat Muhtırası ile elde edilen kazanımlar şu şekilde sıralanabilir:

"İlk defa Türkiye bir kıyıdaş devlet ile MEB sınırlandırma anlaşması imzalamış; Hukuki ve meşru zemin elde edilmiş; Siyasi üstünlük ele geçirilmiş; Türkiye'nin deniz yetki alanlarının batı sınırı uluslararası hukuka uygun bir şekilde belirlenmiş ve böylece meşru hakların hukuki alt yapısı oluşturulmuş; Türkiye'nin uluslararası kamuoyuna hukuk ve diplomasi araçlarını kullandığı mesajı verilmiş; GKRY ve Yunanistan ikilisinin savunduğu, AB tarafından desteklenen ve Sevr niteliğindeki sözde Seville Haritası Türkiye'yi 41.000 kilometrekarelik bir deniz alanına hapsetmek gayesi ile yapılan siyasi oyunlar ve hesaplar bozulmuştur" (Yaycı, 2020: 162-163).

Libya ile imzalanan Mutabakat Muhtırası, Türkiye'nin Akdeniz'de kendisine karşı oluşturulan blokun girişimlerini dengeleme açısından, KKTC dışında ilk kez bir bölge devleti ile imzalanması açısından büyük önem taşımaktadır (İnat ve Duran, 2020: 14). Yorulmaz ve Demirdöğen'in (2020: 47) ifadeleri ile bu muhtıra ile birlikte "Türkiye son döneme kadar yer aldığı savunma pozisyonundan çıkmış bölgede avantajlı duruma geçen taraf olmuştur."

Sonuç olarak, enerjide büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye için Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal gaz kaynaklarının ülkenin hem ekonomisi hem de siyasi istikrarı açısından son derece önemli olduğu açıkça ortadadır. Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının Türkiye'nin enerjideki dışa bağımlılığını azaltacak olmasının yanı sıra bu bölgeden çıkarılacak petrol ve doğal gazın küresel pazarlara taşınmasında transit ülke konumunda olabilmek de yine Türkiye'nin ekonomi güvenliği bakımından son derece önemlidir.

3.3. Kıbrıs

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e yönelik yaklaşımı ve politikalarını belirleyen en önemli etmenlerden birisi de Kıbrıs'tır. Türkiye, Doğu Akdeniz'de kendi egemenlik haklarının yanı sıra KKTC ve Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatlerini de gözetken bir anlayışa sahiptir (İletişim Başkanlığı, 2022: 53). Kıbrıs etrafında keşfedilen hidrokarbon kaynakların paylaşımı meselesi, Kıbrıs Sorununa enerji boyutunu da ekleyerek sorunun daha da komplike bir hale gelmesine neden olmuştur. Kıbrıs'ın sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önem dikkate alındığında Kıbrıs birden fazla boyut üzerinden Doğu Akdeniz'in ve uluslararası politikanın en önemli gündem maddelerinden biri olduğu görülmektedir (Ataman ve Güler, 2020: 55).

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'in merkezindeki coğrafi konumu, dünya siyaseti açısından oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı ve sorunların var olduğu Orta Doğu'ya yakınlığı, Akdeniz'de kritik deniz ticaret rotaları ve hava yolları üzerinde bulunması gibi özelliklerinden ötürü jeopolitik ve jeostratejik açılardan oldukça önemli bir adadır (Yaycı, 2020: 20). 2000'li yılların başından bu yana ada etrafında keşfedilen hidrokarbon rezervleri Doğu Akdeniz bağlamında Kıbrıs'ın öneminin artmasına neden olmuştur. Yıllardır çözümsüzlük içinde bekleyen Kıbrıs Sorunu, denkleme enerji ve buna bağlı olarak uluslararası deniz hukuku boyutunun da eklenmesiyle daha karmaşık bir hal almıştır. Kıbrıs'ın jeopolitik anlamda önemini artıran diğer bir önemli gelişme de Arap Baharı süreci ile birlikte MENA ülkelerinde ortaya çıkan istikrarsızlıklardır. Ada'nın coğrafi konumu itibarıyla Doğu Akdeniz'in merkezinde adeta "yüzen bir uçak gemisi/üssü" işlevi görüyor olması bölgesel güvenlik denklemlerindeki konumunu güçlendirmiştir. Kıbrıs'ın Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika üçgenindeki merkezi konumu askeri güvenlik bakımından bölge devletleri ve bölge dışı aktörlerce oldukça önemli görülmektedir (Şahin ve diğerleri, 2020: 83-84).

Ada etrafında hidrokarbon kaynakların aranması faaliyetleri, ada etrafındaki münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı ve deniz yetki alanları gibi uluslararası deniz hukukunu ilgilendiren yeni konu başlıklarının var olan anlaşmazlıklara eklenmesine neden olmuştur (Şahin ve diğerleri, 2020: s.85). Kıbrıs kapsamında Doğu Akdeniz'de Türkiye ve KKTC'ye yönelik en önemli tehdit unsurlarından birisi GKRY'nin kendisini adanın tek sahibi görenek ada etrafındaki doğal kaynaklardan tek taraflı ve azami ölçüde faydalanma yönünde izlediği politikadır (İletişim Başkanlığı, 2022: 48). Bu minvalde, "Kıbrıs Sorunu ile Doğu Akdeniz sorunu hidrokarbon arama ve sondaj faaliyetleri kapsamında kesişmektedir" denilebilir (İletişim Başkanlığı, 2022: 53). GKRY, Kıbrıslı Türklerin haklarını görmezden gelerek tek taraflı olarak ilan ettiği alanlarda ruhsatlandırma işlemleri yapmakta ve parsellere ayırdığı deniz alanlarında uluslararası enerji şirketlerine ihaleler düzenlemektedir. Bu şekilde Kıbrıs Türklerinin olası gelirlerden faydalanması engellenmeye çalışılmaktadır (İletişim Başkanlığı, 2022: 53).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki temel stratejisi hem kendisinin hem de KKTC'nin uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve menfaatlerini korumak ve GKRY'nin attığı tek taraflı adımları önlemek üzerine inşa edilmiştir (İletişim Başkanlığı, 2022: 54). Türkiye, Kıbrıs Sorununa kapsamlı bir çözüm bulunana kadar, ada etrafında bulunan/bulunacak hidrokarbon kaynakların paylaşımı, çıkarılması ve işletilmesi gibi meselelerin bekletilmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Türkiye, GKRY'nin tüm ada adına ve tek taraflı olarak deniz yetki alanlarını belirleyen anlaşma imzalama, MEB ilan etme, ruhsatlandırma ve ihale açma gibi işlemleri yapma yetkisinin olmadığını sürekli beyan etmektedir (Aydın ve Dizdaroğlu, 2018: 95).

GKRY'nin parsellere ayırarak uluslararası enerji şirketlerine doğal gaz araması için ihale düzenleyerek ruhsatlandığı deniz alanlarının belirli bir bölümü Türkiye'nin kıta sahanlığı ile çakışmaktadır. Bu durum Türkiye'nin egemenlik haklarının doğrudan ihlali anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra, GKRY adanın tek sahibi imiş gibi hareket etmekte ve ada etrafındaki her türlü doğal kaynak üzerinde eşit haklara sahip olan Kıbrıs Türk Halkının hak ve menfaatlerini ihlal etmektedir. Söz konusu bu iki durum Türkiye ve KKTC için aynı zamanda önemli bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Türkiye 1960 tarihli garantörlük anlaşmalarından aldığı yetkiye dayanarak KKTC'nin ve Kıbrıslı Türklerin haklarını koruma sorumluluğunu üstlenmektedir. "Zira adada kalıcı bir çözüm olmadığı, Türk halkı uluslararası kamuoyunda tanınmadığı ve temsil edilemediği için bu görev garantör ülke olan Türkiye'ye aittir" (Ataman ve Güler, 2020: 41-42).

Kıbrıs Sorunu, tarihsel süreçte adada yaşayan iki halkı ve bu sorun bağlamında Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen önemli bir sorun alanı olmasının yanı sıra, Türkiye ve Yunanistan'ın diğer bölge ülkeleri ve küresel güçlerle olan ilişkilerini de etkileyen bir mesele halini almıştır. Bu bağlamda, Ataman ve Güler'in ifadeleri ile "bölgedeki sorunların çözülmesi, zenginliklerin

paylaşılması ve bölgenin bir istikrar ve refah alanına dönüştürülmesi öncelikle bu sorunun kalıcı bir şekilde çözüme kavuşturulmasına bağlıdır” (Ataman ve Güler, 2020: 56-57). Soruna kalıcı ve sürdürülebilir bir çözüm bulunana kadar KKTC ve Kıbrıs Türk Halkının güvenliği Türkiye'nin Doğu Akdeniz siyasetinin en temel parametrelerinden biri olmaya devam edecektir.

4. Sonuç

Türk dış politikasının Akdeniz'e yönelik politikasını ve Akdeniz'e bir bütün olarak yaklaşımını etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlar arasında uluslararası sistemin mevcut yapısı, bölgesel denklemler, tehdit algılamaları ve diğer devletlerle ikili ilişkiler sayılabilir. Çalışma kapsamında bu unsurlardan biri olarak, AB'nin Akdeniz'e yönelik iş birliği ve diyalog odaklı girişimlerine, AB üyeliğine aday bir ülke olarak Türkiye'nin verdiği tepki ele alınmıştır. Türkiye, 2000'li yılların başına kadar Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişimi içerisinde yer almasına rağmen bu sürece aktif bir katılım sağlamamıştır. Türkiye'nin bu yöndeki politikası bugün de geçerliliğini korumaktadır. Türkiye'nin bu girişime isteksiz ve düşük profilli katılımının temel nedenleri, bu girişimin Türkiye'nin AB üyeliğine bir alternatif olarak sunulmasından duyulan rahatsızlık ve AB'nin Türkiye'yi Akdenizli bir ülke olarak gören/konumlandıran yaklaşımı olmuştur. Söz konusu bu durumun Türkiye'nin Akdeniz'e yönelik bölgesel çapta sistematik ve bütüncül bir siyaset geliştirmesinin önünde engel oluşturan önemli faktörlerden biri olduğu çalışmanın ana argümanıdır. 2000'li yılların başından bu yana Akdeniz'in doğusunda hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesi ve Doğu Akdeniz'in bölge ülkelerinin yanı sıra küresel aktörlerin de müdahil oldukları bir güç mücadelesi ve rekabet alanına dönüşmeye başlamasıyla bölge, Türk dış politikasının öncelikli gündem maddelerinden biri olmuştur. Zira Türkiye için Doğu Akdeniz, hem fırsatlar hem de önemli meydan okumalar ortaya koyan bir bölge olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle, Akdeniz dendiğinde Türkiye için odak noktası Doğu Akdeniz olmaktadır.

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin yaptığı gibi Akdeniz'i ayrı bir bölge olarak kavramsallaştırma veya inşa etme stratejisi izlemediği görülmektedir. Türkiye'nin bütüncül ve müstakil bir Akdeniz politikası ve stratejisinden ziyade, bu bölgenin alt bölgeleri olarak değerlendirilebilecek Orta Doğu, Balkanlar, Doğu Akdeniz, Güney Avrupa ve Kuzey Afrika coğrafyalarına dönük ayrı ayrı şekillenen bir siyasetinin olduğu söylenebilir. Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ayrı ayrı geliştirdiği ikili ilişkiler ve çok taraflı platformlarda bölgenin güvenliği, istikrarı ve refahı için katkı verme çabalarından oluşan bir dış politika izlediği görülmektedir. Türkiye, Akdeniz'de ticari ilişkilerin geliştirilmesi, siyasi diyalogun sağlanması, anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümünü hedefleyen bir siyaset takip etmektedir.

Türkiye'nin Akdeniz siyaseti bütüncül bir yaklaşıma dayanmaktan ziyade ağırlıklı olarak reaktif yani tepkilere bağlı ve sorunlar özelinde gelişen bir özellik göstermiştir. Doğu Akdeniz'in ötesine geçen ve Akdeniz'in tamamını kapsayan, kuşatan bir bölgesel vizyon tanımlamasına gitmek, Türk dış politikasının bölgedeki etkinliğini ve ağırlığını artırabilecektir. İş birliğine dayalı bir yaklaşım ve daha geniş bir perspektifle bölgesel sorunlara bölgesel çözümler üretilmesi hem bölge ülkeleri hem de bölgenin kendisi açısından daha istikrarlı ve barışçıl bir ortama ulaşılmasını mümkün kılacaktır.

Kaynakça

- Altunışık, M. B. (2011). Turkey as a Mediterranean power. *Turkey: reluctant Mediterranean power* içinde (ss. 7-20). Mediterranean Paper Series.
- Ataman, M. ve Güler, M. Ç. (2020). Kıbrıs sorunu: Doğu Akdeniz'de çözümün ön şartı. K. İnät, M. Ataman, B. Duran (Ed.), *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin hakları* içinde (ss.33-57). İstanbul: SETA Yayınları.
- Attinà, F. (2013). Mediterranean security revisited. *Democracy and Security*, 9(1-2), 120-136.

- Aydın, M. ve Dizdaroğlu, C. (2018). Levantine challenges on Turkish foreign policy. *Uluslararası İlişkiler*, 15(60), 89-103, DOI: 10.33458/uidergisi.525100.
- Balkır, C. (2018). Mare Nostrum'dan Avrupa Akdeniz ortaklığına: olmayacak duaya amin demek!'. S. Baykal, S. Akgül Açıkmeşe, B. Akçay, Ç. Erhan (Derleyenler), *Hukuki, siyasi ve iktisadi yönleriyle Avrupa bütünleşmesinde son gelişmeler ve Türkiye-AB ilişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı* içinde (ss.299-336), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, No.615.
- Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean partnership. (1995). Erişim Adresi: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/barcelona-declaration-and-euro-mediterranean-partnership.html>
- Barcelona Declaration, Euro-Mediterranean Conference 27-28/11/95. (1995). Erişim adresi: https://eeas.europa.eu/archives/docs/euromed/docs/bd_en.pdf
- Bilgin, P. (2004). A return to 'civilisational geopolitics' in the Mediterranean: changing geopolitical images of the European Union and Turkey in the post-cold war era. *Geopolitics*, 6(2), 269-291.
- Cicioğlu F. ve Kalaycı, R. (2016). Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikası ve Barselona süreci. A. Ayata ve M. Ercan (Ed.), *Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkileri-ilişkilerin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel çerçevesi* içinde (ss.213-235). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Duzcu, M. (2021). Türkiye'nin değişen jeostratejik vizyonu ve Doğu Akdeniz politikası. A. Aydın ve M. Duzcu (Ed.), *Doğu Akdeniz'de yeni güç mücadelesi enerji, güvenlik ve diplomasi* içinde (ss.55-68). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ediger, V. Ş., Devlen, B., Bingöl McDonald, D. (2012). Levant'ta büyük oyun: Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 73-92.
- Eyryce Tepeciklioğlu, E. (2012). Is it possible to create a Mediterranean community? North African Perspectives. *Spectrum: Journal of Global Studies*, 4(1), 69-89.
- Furuncu, Y. (2020). Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon arama ve sondaj politikası. K. İnat, M. Ataman, B. Duran (Ed.), *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin hakları* içinde (ss.231-248). İstanbul: SETA Yayınları.
- Gaiser L. ve Hribar, D. (2012). Euro-Mediterranean region: resurged geopolitical importance. *Int J Euro-Mediter Stud*, 5, 57-69.
- Görgülü, A. ve Dark, G. (2017). Turkey, the EU and the Mediterranean: perceptions, policies and prospects. *MEDRESET Working Papers*, No.7.
- İnat, K. ve Duran B. (2020). Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasının temel parametreleri. K. İnat, M. Ataman, B. Duran (Ed.), *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin hakları* içinde (ss.9-30). İstanbul: SETA Yayınları.
- İşeri, E. ve Bartan, A. Ç. (2019). Turkey's geostrategic vision and energy concerns in the Eastern Mediterranean security architecture: a view from Ankara, T. Zenonas (Ed.), *The new geopolitics of the Eastern Mediterranean: trilateral partnerships and regional security* içinde (ss.111-124). Re-imagining the Eastern Mediterranean Series: PCC Report, 3, PRIO Cyprus Centre.
- Karagöl, E. T. (2020). Doğu Akdeniz ekonomileri ve Türkiye. K. İnat, M. Ataman, B. Duran (Ed.), *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin hakları* içinde (ss.296-319). İstanbul: SETA Yayınları.

- Kelkitli, F. A. (2019). Türkiye ve Akdeniz: kapsamlı ve proaktif bir dış politika inşa etmenin gerekliliği. H. Çomak ve B. Ş. Şeker (Ed.), *Akdeniz jeopolitiği cilt I* içinde (ss.600-612). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kirişçi, K. (2011). Comparing the neighborhood policies of Turkey and the EU in the Mediterranean. *Turkey: reluctant Mediterranean power* içinde (ss.23-38). Mediterranean Paper Series.
- Lannon, E. (2017). The Mediterranean in the EU's 2016 global strategy: connecting the Mediterranean, the Middle East and Africa. *Geographical overview-Euro-Mediterranean partnership and other actors IEMed Mediterranean yearbook* içinde (ss. 213-216).
- Lesser, I. O. (1998). The changing Mediterranean security environment: a transatlantic perspective. *The Journal of North African Studies*, 3(2), 212-228.
- Oba, A. E. (2020). Akdeniz kimliği ve Türk dış politikası", D. Güler, A. Yıldız, İ. Savaş (Ed.), *Yeni deniz güvenliği ekosistemi ve Doğu Akdeniz*. içinde (ss.29-36). Ankara: TASAM Yayınları.
- Ormancı, E. Y. B. (1998-2000). Mediterranean security concerns and NATO's Mediterranean dialogue. *Paper Submitted to the North Atlantic Treaty Organization*.
- Özdemir, Z. (2020). Uluslararası deniz hukuku perspektifinden Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikası. K. İnat, M. Ataman, B. Duran (Ed.), *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin hakları* içinde (ss.324-348). İstanbul: SETA Yayınları.
- Pace, R. (2007). EU enlargement and security in the Mediterranean region. D. Brown and A. J. K. Shepherd (Ed.), *The security dimensions of EU enlargement: wider Europe, weaker Europe* içinde (ss. 174-191). Manchester: Manchester University Press.
- Sağsen, İ. (2020). Avrupa Birliği'nin Akdeniz güvenliğinde Türkiye'nin rolü üzerinden asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramını yeniden okumak. M. Şahin ve M. L. Yılmaz (Ed.), *Akdeniz'de devlet ve düzen* içinde (ss.103-120), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Şahin, İ. (2020). Doğu Akdeniz'de bölge dışı aktörlerin rolü. İ. N. Telci ve R. Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası siyasette Doğu Akdeniz* içinde (ss.53-78). Ankara: Ortadoğu Yayınları.
- Şahin, M., Çifçi, O., Biçen Gören, K. B., Öztürk, E., Tuna F., Beşgül, B. (Hazırlayanlar) (2020). Akdeniz'de sevlet ve süzen-Rapor. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Tayfur, M. F. (2000a). Turkish perceptions of the Mediterranean-the Turkish vision of the Euro-Mediterranean partnership. *EuroMeSCo Papers* 8, 3-15.
- Tayfur M. F. (2000b). Security and co-operation in the Mediterranean. *Perceptions*, 5(3), 125-145.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). Akdeniz için Birlik (AiB), Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/akdeniz-icin-birlik.tr.mfa>
- Telci, İ. N. ve Yorulmaz, R. (2020). Bölgesel rekabetten küresel güç mücadelesine Doğu Akdeniz. İ. N. Telci ve R. Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası siyasette Doğu Akdeniz* içinde (ss.7-17). Ankara: Ortadoğu Yayınları.
- Turan, İ. (1998). Mediterranean security in the light of Turkish concerns. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 3(2).
- Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi (2022). İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Yaycı, C. (2020). *Doğu Akdeniz'in paylaşım mücadelesi ve Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

- Yıldız, M. (2020). Doğu Akdeniz’de askeri güç dengesi ve Türkiye. K. İnat, M. Ataman, B. Duran (Ed.), *Doğu Akdeniz ve Türkiye’nin hakları* içinde (ss.93-127). İstanbul: SETA Yayınları.
- Yorulmaz R. ve Demirdöğen, O. (2020). Doğu Akdeniz’de enerji mücadelesi ve Türkiye. İ. N. Telci ve R. Yorulmaz (Ed.), *Uluslararası siyasette Doğu Akdeniz* içinde (ss.19-51). Ankara: Ortadoğu Yayınları.